BARTHOLOMAEI CAMERARII BENEVENTANI,

DIALOGVS, CVI NOMEN INSCRIPTVM EST. RHETOR.

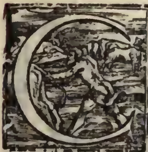

ROMAE, *apud Antonium Bladum*
Impressorem Cameralem. 1557.

ILLVSTRISSIMO
REVERENDISSIMOQVE IOANNI
Bellaio Episcopo Hostiensi Sacri Cardinalium Collegij Decano.

Bartholomæus Camerarius. P. F.

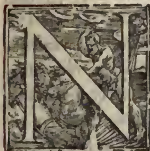

VM magna Grammaticorum turba, qui non modo Rhetores, sed etiam splendidi Oratores videri volunt, vel eam ob causam quotidie in hunc meum libellum impetum faciãt, quasi soli sint, qui res omnes dictione explicandas, prudenter, & composite, atque ornate scribere possint; vel quod ipsum argumentum ætati, ac personæ meæ minimè conuenire putant; à Theologis uerò, Philosophis, Iurisconsultisq̀; Medicis etiam compluribus is adeo probatus fuerit, vt publicæ vtilitatis causa typis illum vt tradam quotidie adhortentur, ac stimulent, eò me deduxerunt, vt velut in medio duarum factionum positus, altera ipsum impugnante, altera defendente, dubitem, hæsitem, reuocemq́ interdum. Quamobrem cum statuere per me ipse non possem, vtrius partis iudicio stare deberem, consulendum mihi eum esse duxi, eiusq̀; sententiæ acquiescendum, quem eundem inter Oratores maximum Theologũ, inter Theologos præstantissimum Oratorem, & esse, & ab omnibus haberi intelligerem, & à cuius sententia nec mihi, nec cuiquam alij fas esset prouocare. Is autem qui hoc præstare

CAPVT PRIMVM.

Sententia improbatur eorum, qui Ciceronianæ orationis lenocinia à Theologis, Philosophis, cæterarumq; scientiarum professoribus requirunt.

RHETOR. CAMERARIVS.

ON'NE *merito stomachum mihi ij homines mouent, qui insana nescio qua scribendi cupiditate ducti, atq; ambitione præcipites, tanta temeritate ad scribendum feruntur, vt sine vllo delectu, quicquid in buccam uenit, quibuscunque verbis statim effutiant? Non ne satis multis à maioribus nobis relicti sunt libri? Quòd si tantus est scribendi pruritus, si tantum gloriæ desiderium, si tanta eos ambitio tenet, vt se continere non possint, scribant saltem politè, scribant eleganter, ne miseris lectoribus sordido illo, et inquinato dicendi genere obstrepant, atq; eorum aures incondita atq; rudi verborum strepitu feriant.* CAM. *Quem Philosophorum post primos philosophiæ principes, nouos libros edere aliquandò vetitum audiuimus? quem item Theologorũ probibitum?* RHE. *Minime nouas lucubrationes in vulgus non esse proferendas censeo, modo ij authores illarum sint, qui hac ætate scribendi copia & vbertate plurimum valeant; ne post hoc, diuini eloquij margaritas, aut ære, aut plumbo includi contingat, quando grauis vi-*

Lutheranorum grãmatistarum rabies.

ri de rebus grauioribus ſcribentis, oratio ... ... debet eſſe nec ſordida. CAM. Quemnam tu ſcribendi modum à diuinæ ſapientiæ amatoribus requiris? RHE. Eum, qui ex Ciceronis ſcriptis colligitur, nam vnum Ciceronem ad imitationem nobis proponendum eſſe, atq; omnibus alijs autoribus præferendum cenſeo. CAM. Cum Pſeudo apoſtolis, ſicut & vobis, minimè id curæ eſſet, vt Eccleſiam ſuper Chriſti fundamentum ædificarent, ſed potius eruditionem in ipſa ſermonis elegantia populo oſtentarent, oſtentandoq; id quod pruriat incitare poſſint, ſub quo venena hæretica occulant, Paulus vt oſtenderet veritatis explicationem, non in ipſo verborum ſonitu ſitam eſſe, ſermonis ſe, non verò ſcientiæ imperitum profeſſus eſt, cui Auguſtinus ſuſcribens, vulgatam bibliorum editionem cum ſuis barbariſmis (ut ipſe loquitur) ijs prætulit, quæ elegantius erant pſcriptæ; quæ cum ita ſint, non ne is qui Chriſtianus eſt, illorum ſententiam explodet, qui non niſi Tullianis uocabulis nos vti debere clamitant, quaſi verò præter Ciceronem nemo ſit qui latine ſcripſerit? Quis enim hanc eorum inanem doctrinam audiat, qui in ipſa Chriſtiana phraſi, quibus vocabulis Cicero exordiatur, quibus verbis vtatur, commata, cola, periodos, periodorumq; numeros conſiderari oportere cenſent? RHE. Non eam quidem elegantiam Ciceronis exigo, quæ ornatum rhetoris complectitur, quorum facũdia, colorum, & figurarum lenocinijs orationem ornare conatur, hanc enim artem nemo prudens in tradendis artibus, & ſcientijs à doctore unquam requiſiuit, neq; ipſe Cicero illa eſt uſus: ſed eum ſermonem requiro, qui ad artem grammaticæ ſpectat, & facit

Quẽ in modum Ciceronis elegãtiam Grammatiſtæ cũ aliud non poſſunt, à diuinæ ſapientiæ explicatoribus deniq; requirunt.

, et apertè dici videatur, vitando solæcismos, & barbarismos, atque vsitatis verbis, et proprijs loquendo, CAM. Solæcismos, & barbarismos vitandos esse fateor, quod autem proprie, et aperte tunc loquamur, cum grāmatistarum delecta vocabula imitamur, & numerum scribendi seruamus, Ciceronis vocabula cæteris proponimus, ac fucato & plerunque scabro dicendi stylo vtimur, sicuti grammatici solent, hoc minimè concedo, atque hanc nimiam religionem fugiendam esse iudico: RHE. Animaduerte Camerari quid agas, etenim omnes ferè hac nostra ætate aliter sentiunt. CAM. Vnusquisque suo sensu abundet, sat mihi est neminem eam ob causam posse damnari, quia hac à te proposita elegantia, res sacras non scripserit. RHE. Ius non scriptum ipsa consuetudo est, introducta iam, quæ iubet, vt Ciceronis elegantiam imitemur. Consuetudinem proponunt. CAM. Erasmi Ciceronianum si legeris, neminen hanc consuetudinem introducere potuisse protinus fateberis. RHE. Quis mundi censorem Erasmum fecit? CAM. Ille plane, qui Doletum vt Erasmi censor esset instituit: ille inquam, qui et vos iudices constituit, vt consuetudinem hanc introductam esse iudicetis? num Ciceronis elegantiæ imitandæ consuetudo ab his introduci potuit, qui vestra sententia id assequi quod quærebant minimè potuerunt? RHE. Centum fermè, & quinquaginta Scriptores eximios Erasmus in suo Ciceroniano collegit, qui etsi Ciceronis elegantiam assecuti non fuerint, huic tamen imitationi operam nauarunt. CAM. Quid tum deinde? RHE. Non'ne isti consuetudinem hanc introducere potuerunt, ut ab illis scribendi formā scriptores acciperent? CAM.

Nequaquam; nam pauci scriptores consu-

Ad rem redit. ducere cum iactura multorum minimè possunt. REH. Omnes certè, qui huius doctrinæ contemptores sunt, latine eos scripsisse nunquam audient. CAM. Ab illis scilicet, qui diserte se loqui posse abundè rati, quid deinde eruditè scribāt minimè habent, eoque omne studium conferunt, vt aures, non animum possint permulcere: RHE. Cur non animum ipsum? CAM. Quoniam & pijs auribus si sententia conteptui habeatur, perpolita verba obstrepunt, et cordibus quoque eorum, qui verbis inhærentes res non efflagitant, nil insitum scriptura relinquit, Omnisque delectatio cum verborum sonitu perit. Hinc sanè, quia hac ætate multi sunt, qui nudam, atque inanem nescio quam Theologiā sectantes, facilè inanibus rebus audiendis attentas aures præbent, hoc aliud prouenit, vt quidam varia lectione ingurgitati, quia Ciceronem imitari se posse arbitrantur (etsi nil minus præstare possint) mox calamum ad manus habeant, quo rerum sanctarum loco, vel hæretica plerunque scribant, vel falsa pro veris substituant, vel scribendo (vti Seneca inquit) aliud agāt. Nū inter Orthodoxos scriptores ij numerādi sunt, qui aut difficilia nō explanāt, aut obscura nō explicant, aut doctos, ne ab īdoctis mordeātur, nō defendūt, aut ea quæ dispersa sunt, in cōpendium non cōtrahunt? Cur hoc iugum humeris nostris imponere conantur, vt Ciceronis elegantiā nō volūtarij, sed coacti sectemur, quando ipsi palàm fatentur, quandam in Cicerone facilitatem, natiuamque perspicuitatem inesse, quam natura cæteris negat. Quod si ita est, non'ne stultus is habendus erit, qui iam sequatur quod assequi non potest? Num hi

Ciceronis

...es dicendi sunt, qui frustillatim Ciceronis verba mendicant? num hi elegantia ornati, qui semper alienis ingrediuntur vestigijs? hos'ne inter splendidos Oratores connumerabo, quorum officium est apposite loqui? an potius quorundam mutorum hanc sectam esse dicã, quæ in Italia à splendidissimis Oratoribus introducta est, qui eam ob causam ne forte aliquod verbũ ab elegantia Ciceronis abhorrens ex ore emittant, neq; latina lingua decem verba loqui, neq; absq; indice totidem scribere (ob hanc inueteratam eorum consuetudinẽ) aut audent, aut possunt? Num eos Ciceronianos esse fatebor, qui non aliam ob causam Ciceroniani dici possunt, nisi quia illis longissimis periodis vtuntur, quibus in exordio librorũ suorum Tullius aliquando vti consueuit? vel illos, qui præter hanc stomachosam longitudinem, frigidi etiam sunt, nec sicut in Cicerone legimus, mens viua aliquando in eorum scriptura spirat. Non'ne hi, cum nihil minus quàm Ciceroniani sint, & vix à limine diuinam vel humanã philosophiam salutauerint, magna cũ infamia Ciceroniani imitatores, doctissimiq; Theologi, & videri optant, & ab alijs nominari? Porrò quid causæ est, vt hæc vocabula duntaxat admittant, quibus Cicero vsus est, alia verò ea re excludant, quia in Ciceronis libris illa non inueniunt? Etenim si ea ratione, quia Cicero præter cæteros eleganter scripsit, Ciceronis duntaxat vocabulis vti cogimur; omnes Itali Florentina lingua, Galli Parisiensi, Germani Norimbergensi loqui cogentur: Sed ô quàm belle curiosi imitatores Ciceronis hi homines habendi erunt, qui librorum Ciceronis maximam partem interijsse, atq; eos, qui ad nos per-

Obserua rogo, cui seruituti, hi qui Ciceroniani videri optãt, subiaceant.

Ad rem redit.

uenerunt partim mancos, & maculatos, p...
uatos esse palam confitentes, ita quidem vt multos solœcismos scripsisse videatur, cōtempta deinde enucleatione rerum, quam ab his consecuti sunt, qui eruditè, non autem disertè scribere norunt, solœcismos dūtaxat illorum obseruant? Num Brutus, Varro, Sallustius, Cæsar, Sulpitius, & cæteri, qui in ætate Tullij floruerunt, latina lingua scribere ignorarunt? Aut Senecam, Cornelium Tacitum, Plinium, Quintilianum, Quintū Curtium, atque Pontanum vt reliquos omittam, qui hunc in modum Ciceronē non imitantur, ignaros eloquij Romani fuisse dicemus? ferre hoc debemus, vt eam ob causam vitio nobis tribuatur, cum vocabulis Poetarum, atq; Comicorum, vel cæterorum authorum magnæ authoritatis vtimur, quia illi noua vocabula vsurparunt: Ciceroni verò hoc nō interdicatur, cuius isti imitatores haberi volunt? non'ne à Græcis, à Latinis, tum Oratoribus, tum Poetis multa vocabula mutuatus est, atq; innumera ipse nouauit? quid impedit quin hi id ipsum agere possint? Dic amabo tu Rhetor, qui vocabulorum saltem elegantiam à Theologo flagitas, non'ne is, qui summè elegans est, veluti pictura quadam, seu veste res ornat? RHE. Ita sanè. CAM. Qui fœminæ pulcherrimæ formam posteris narrare vult, vestium'ne pulchritudinem intuebitur, an potius ea, quæ in seipsa habet? RHE. Naturæ ipsius pulchritudo intuenda est, ne forte signa rebus non congruant. CAM. Exemplo itaq; hæc vobis sint, vt dimissa elegantiæ veste, ipsas res inquiratis. RHE. Quis hac ætate elegantiam vocabulorum, quam requirimus, nō sectetur, in qua puritas ipsa latini sermonis re-

.. Num Ciceronis, non solum optimos imitatores, verum etiam æmulatores hac ætate vos haberi contenditis? RHE. Propiores cæteris omnibus nos esse aio. CAM. Id ipsum Hermolai Barbari, Marsilij Ficini, Politiani, Mirandulæ, atque Pontani ætate, ij qui literis operam nauabant, se assecutos esse putarũt: paulò verò post id illis denegantes Bembus, Erasmus, Budeus, Doletus, sua ætate, linguam latinam, quasi postliminio restitutam esse censebant. Nec hodie desunt, qui hanc sibi palmam exhiberi optantes, post hos magna ex parte elegantiam sensim collapsam esse asserãt, quasi penes eos solos adhuc elegantiæ effigies remanserit: Vos item, qui penes vos solos, elegantiam, Dei spiritum, ac verum euangelium esse contenditis: erit certè tempus cum alij id vobis denegent, quod vos alijs non conceditis, eóque incertitudinis res veniet, vt hunc Ciceronianum hominem quem quæritis, post iudicium, quando Cicero à mortuis excitabitur, inueniatis. Plus porrò oneris vtriusque philosophiæ amatorum humeris imponere cõtenditis, quàm Marcus Tullius exposcat? Ipse qui de Torquato dixit: Oratio me istius Philosophi nõ offendit, nam & amplectitur verbis quod vult, et dicit planè quod intelligam: et tamẽ à Philosopho, si afferat eloquentiam, non asperner, si non habeat, nõ admodum efflagitem, quod Ciceronis placitum à cæteris quoque Romanis probatum est, qui cum Terentiũ Varronem, ipsumque Ciceronem pro Romanæ linguæ culminibus haberent: ab altero rerum, ab altero verborum doctrinam flagitabant. Alio item in loco, filium magnopere hortatus est, vt non solum orationes eius, in quibus aptè, distinctè, ornatéque locutus fuerãt,

Plus noui Grãmatistæ hodie à nobis exigunt, quàm ipse Cicero exposcit.

legeret, sed cæteros Peripateticorum libro-,

colendum sit, æquabile, & temperatum orationis genus, quo et Plato, Aristoteles, cæteriq; Peripatetici vtebantur. Vtrum enim tolerabiliores hos depictos Rhetores esse putas, qui absque dialectica, morali, speculatiuáq; Philosophia, immo et absq; ipsa Theologia; quam aliquãdo vel per diem à doctore audiuerint, cum paucas tenuerint vocabulorum origines, ita iactabundi circunferantur, vt loquentiæ satis, prudentiæ parũ habeant; atq; graues Theologos floccifaciẽtes, semetipsos cunctis præferant: an verò eos, qui in his toto vitæ cursu, tum audiendo, tum legendo, tum scribendo versati, non admodum culta oratione res ipsas exprimunt?

CAPVT SECVNDVM.

Quanq; aliquos legamus authores, qui disertè, & eruditè dixerint, quia tamen ea intuenda sunt, quæ frequentius accidunt, idcirco vtrunque impleri posse negat.

RHETOR. CAMERARIVS.

HOminem propono, qui vtrunque non admodum inculta oratione assecutus sit, non'ne ille inelegantiori quamuis docto Theologo, vel Philosopho præferendus erit? CAM. Quis negat quæ per se decent, si adornentur, fieri decentiora? nil quidem impedimento esse debet, quin eo modo, quo nobilẽ eruditumq; virum, alteri erudito quidem, sed ignobili præponimus: eodẽ ferè illum, qui cum doctrina alteri par sit, eloquentior illo est, p̃feramus. Etenim omne tulit punctum, qui miscuit vtile dulci.

gitur elegantia aliorum vtendum esse, vt simul diserte, & erudite vtranque philosophiam explanemus. CAM. Arrige aures quæso, ne super incerta re disputare videamur. Hoc plane ego defendere intẽdo: Impossibilem rem esse, eũdem hominẽ, qui elegantiam linguæ latinæ vel alterius, quam patria non dedit, & rerum cognitionẽ, quasi aliena didicit, disertè, et eruditè vtranq; Philosophiam enucleare posse. Hoc tamen modo impossibilem, quo id quod raro visum est, impossibile dicitur, intuẽs quod frequẽtius accidere solet. RHE. Ab illis igitur abhorrebis, qui quacũque elegantia vti voluerint? CAM. Non sanè, nam sic loquor, ne Philosophi argui possint, si vocabulis suæ artis plerunq; vtantur, quibus vti satis cõmodum, immo necessarium est, vt planè, & dilucidè res ipsæ enucleari possint; experientia docente, facilius, breuius, clariusq; consueta illorum barbarie, quàm eleganti phrasi res difficiles explanari; tametsi in reliquis, quæ faciliora sunt, elegantia cum rebus facilè coniungi possit. RHE. Simul igitur hæc esse posse fateris. CAM. Fateor; At quem hactenus vidimus, qui post deperditum patrium Romanorum sermonem, acquisito vtrunq; fuerit assecutus? RHE. Græcos multos ego afferre potero, inter quos Platonem, & Demosthenem tales fuisse Cicero testatur. CAM. Tales esse potuisse, non autem fuisse inquit. RHE. Potuisse ergo fateris. CAM. Eam potestatem in illis do, quæ cum hactenus visa non sit, impossibilis dici potest: Siquidem nec Plato tali eloquentia scribendo vsus fuit; neq; eam cõmendauit: quinimo Athenienses propterea, quia eloquentiæ studiosi erant, verbosos vocat, suadens vt

Argumentũ sup quo disputãdum est.

Vocabula Scolarum.

Cicero.

Græci.

Lacedæmones, & Cretenses simul im.

breuiloquentiæ, hi verò intelligētiæ, potius quàm verbis operam dabāt. Nec Demosthenes res, quas à Platone didicit, memoria tenuit, cæteri verò Philosophi omnes, cōmuni Græcorū lingua vsi sunt, & hoc quidē, si Platoni credimus, probè actū, cui placuit nominibus cōmunibus loqui, generosi animi esse, nouis autem, id est non cōmunibus, sordidi, et illiberalis. Cui assentitur Cæsar, sicut Gellius testatur, præcipiens vtendū esse verbo vti nummo, latino quidem non abstruso, non obsoleto, hoc quidē nos quærimus, hoc quoq; liber Budæi nostra ætate viri eximij docet, qui propter quædam inusitata vocabula, quæ etsi latina atque optima videantur, quia tamen communia non sunt, non admodum lectoribus acceptus fuit, itidem et liber Boetij de Consolatione, & alij quamplurimi. RHE. Cæsa-

Latini. rem, Catonem, Sallustium Græcis addo, qui vtrunq; assecuti fuere. CAM. In historijs scilicet & agricultura, idq; genus reliquis, non autem in Philosophia, vel naturali, vel christia-

Cicero. nā. RHE. Ciceronē certè excludere non poteris, qui vtrunq; in naturali philosophia effecit. CAM. Etsi scio me apud Ciceronis admiratores, in temeritatis reprehensionem incidere, facere tamen non possum, quin dicam multa illum propter sermonis elegantiam silentio inuoluisse; quod qui Græcos authores legerit, quos se imitari Cicero profitetur, facilè cognoscet.

Pontanus. RHE. Non'ne Pontanus disertè eruditéq; omnia tractauit? CAM. Multis placet Pontanū in his moralibus Ciceronem superasse, tametsi ipse quoque eandem ob causam multa omiserit, quæ addenda erant. Non quidem in his experientia eorū,

...s, quærenda est, sed in metaphysicorum libris, in prædestinationis quæstione, & reliquis, quæ à nostris barbaris doctoribus explicantur, an Cicero, si viueret, sua elegantia vti posset? RHE. Cum omnis ex re atque verbis constet oratio; neque uerba sedem habere possunt, si rem subtraxeris; neque res lumen, si uerba semoueris. CAM. Sententiam Ciceronis hanc esse memini, cum Philosophi munus in docendis ipsis rebus consistere dixit, quas ornare Oratores verbis solent, & eodem libro, quamuis suaues grauésque sententiæ, tamen si inconditis uerbis efferentur, offendunt aures, quarum est iudicium superbissimum; cui eam ob causam credendum in primis non est, quia in propria causa, omni semota ratione, quam ipse afferat, ius dicit. deinde sibi ipse contrarius in libro primo Tusculanarum quæstionum, & si eiusdem opinionis fuerit, tandem his uerbis orationem conclusit. Multi iam esse latini libri dicútur, inconsiderate ab optimis quidem illis viris, sed non satis eruditis. Fieri autem potest ut rectè quis sentiat, & id quod sentit, politè eloqui non possit. Sed mandare quemque literis cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua afficere lectorē, hominis est intemperanter abutentis et ocio, & literis, itáque suos libros ipsi legūt cum suis: nec quicquam attingit præter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti uolunt. RHE. Obserua Camerari, quam belle Cicero tuam opinionē irrideat. CAM. Hæc saltem Ciceronis postrema uerba, ut uos obseruetis obsecro, quo deinde nobis nostros libros relinquatis, neque deinceps stomachosas uestras elegantias nos legamus, neque uos à nostris

Cicero.

eruditis sententijs abhorreatis. Quis enim
negat, in cæteris eũdem hominem, & res ipsas complecti, & ornate dicere posse? hoc nos inquirimus, quis nam ille fuerit, qui in sacra & naturali philosophia, addiscendis linguis & rebus operam nauando, utrique ex æquo satisfecerit; qua in re, an Cicero, dum Patrio sermone eloquẽtissimo utitur, inter strenuos seculi sui Iurisconsultos numerandus sit, an item inter sapientes Philosophos, aliorum sit iudicium. Attuli Ciceronem, ut quod illi denego, multo magis cæteris me negare posse intelligas. RHE. Quid de Iurisconsultis sentis? non'ne illi utrũq; in uera philosophia obtinuerunt? CAM. Non quidem temerarij aliqui esse desunt, qui perfricta fronte huic tuæ opinioni contradicant; atqui demus tam Græcos q̃ Latinos omnes, quos enumerasti, tales esse, num propterea cæteri, qui scribendi quoq; artem didicerũt: cõparari illis potuerunt? sanè non, quandoquidem illi uigilijs res discebant, natura uerò præstabat, ut patrio sermone ornate possent scribere. RHE. Absq; ullo studio? CAM. Exiguo saltem, quantum ad uocabula ipsa pertinet; Sic enim Francisco Petrarchæ datum fuisse cernimus, qui res ipsas summis uigilijs comparatas, ornatis patriæ linguæ uocabulis coniungere potuit: Itidem & Boccaccio. RHE. Perinde loqueris, quasi re ipsa nõ uideamus, multos hac nostra ætate, disertè, & eruditè, res sacras scripsisse? CAM. Multos equidem libros hoc seculo editos tibi ostendere possem, qui etsi elegantia sermonis ualeant, rebus tamen æque non satisfaciant, quorum nomina honestatis causa taceo; nec paucos uidi, qui ornata phrasi longissimisq; periodis adeo intenti fuerint; ut quas

Iurisconsulti

Patrius sermo vtrunq; facile præstare potest.

Longissimæ periodi.

distinguere, nequaquam exprimere potuerint.

RHE. Non'ne illorum libri, qui Græca uertunt, & graues Græcorum sententias, & Latinam elegantiam unà cōplectuntur? CAM. Psittaco uocem humanam effingenti, quam ipse nō formauit, quantum ad ipsas sententias attinet, hos comparare poterimus. Scoti & aliorum eiusdem generis auctorum libros eleganter describant rogo, vt videamus, vtrū hi, qui uertendis libris operam nauant, ipsos intelligant, vel si intellexerint, an eleganter explanare possint. RHE. Hos ergo, qui huic officio vacant, contemptui habes? CAM. Illos maximè veneror, qui vertendo verum sensum non detorquent, optimeq; nostræ Ecclesiæ consuluisse palàm confiteor; quando illorū labore multa legimus, quæ hi dūtaxat legere possent, qui linguam Græcā, Hebræamq; callent. RHE. Quæ causa iacturæ tantæ, ut elegantia styli, & res raro simul in eodem esse queant? CAM. Quoniam quanto iuniores, tanto perspicaciores homines sunt, & vetera īgenia difficile est reformare. RHE. Quid istud? CAM. Dic amabo, quid politus Rhetor curat? non'ne ut ethymologias proprietatesq; uocabulorum inquirat, atq; elegantias Ciceronis obseruet, vt apposite dicere possit? RHE. Omnino. CAM. Quanto tempore? RHE. Iccirco suo iure eloquentiā sibi Cicero quodammodo uendicabat, quoniam in eo studio ætatem consumpserat. CAM. Demus quinto, & vigesimo anno, id candidos iuuenes assequi, quid aliud tum erit, quàm totam uitam in altercatione de nominibus consumere? atq; efficere ut ingenium quodammodo his rebus rudibus hebes factū, nesciat deinde disertè, & eruditè simul scribere? RHE. Poterit certè

Hi q Hebrea ac Græca eleganter vertunt.

Quam ob causam vtrūq; assequi nō valemus.

is, cui ornatè dicere datum est, rebus Theolo

ut deinde, & eruditè, & disertè scribat. CAM. Hoc quærimus, utrum res difficiles intelligere tunc possit, siquidem aut nullum, aut paucos, vel Theologos, vel Philosophos nos legisse contendimus, qui, & præceptis dicendi, & rebus ipsis animum intendere simul potuerint. Quis enim à Theologo, qui cœlestia contemplatur, vel à metaphysico exigat, quod illi præstare non possunt? RHE. Cur non? CAM. Sic enim eorum cogitatio in uarias res distrahitur, vt sententiæ potius præcedentis, quam verborū, quæ scribunt, memores sint: contra verò hi, qui elegātiæ student, sic vocabula Ciceroniana collocare conantur, quo omni ex parte elegans uideatur oratio, ut nec res, ipsas uti decet, amplectatur. Ostendunt hæc Musici, qui sic citharam pulsantes mente ad arcana artis musicæ rapiuntur, ut manus habeāt nec'ne, minimè animaduertāt: ita planè, ut natura repugnante, is qui rectè citharā pulsat, æquabiliter concinere simul haudquaq̄ possit: neq; dum alter semicromas (quas musici uocant) suauissimè gutture profert, manu id ipsum agere queat. RHE. Scribat rudi primum sermone, ac postea eleganter, quæ scripsit, perpoliat. CAM. Quid si non possit, num proinde res ipsas sibi à domino enuntiatas tacebit? reliquas equidē tunc res ut explicet in Dei gloriam, consulo, potius quam suam quærendo, dimidium uitæ tempus conterat. RHE. Agat per alios Rhetores quod ipse præstare non potest. CAM. Libros Latinè scriptos, ne proprio iudicio saturati fallamur, hoc modo ab ipsis grammaticis corrigendos esse censeo, nempe ut Grāmaticus, qui vocabulorū proprietatem duntaxat intuetur, Ortho-

Musici.

Hi qui his libros cōponūt, vt eleganter scribant.

Quam emēdationem requirere à grammaticis debeamus.

a, & cōmata respicit, non solum illa emen-
det, verum etiam solæcismos, vel illorum, qui libros describūt incuria factos, uel authoris, qui cum librum scriberet, adeò rebus intentus est, itidemq́; cum illum corrigit, vt solæcismos satis claros minimè cernat, à reliquis autē abstineat, siquidem p sæpe Grammatista res non intelligens, vt sua elegantia vteretur, modò aliud, modò contrarium diceret. RHE. Inelegantissimos quidē libros, elegāter Rhetor scribere potest. CAM. Si de facillimis quæstiones proponas, assentior: difficiles autē sic tractaret, vt neq; quid libri author scribat, intelligat, neq; quæ ipsi scribūt, ab alijs intelligantur, nam tertia species esset. RHE. Res ergo prius quærendæ? CAM. Etiam, siquidem natura res ipsæ nomina antecedunt, & sine præceptis Rhetoricis, multos ornatè dixisse nouimus, sine rebus verò, quas antea didicerint, eleganter disputasse neminem. RHE. Eò peruceniemus, ut quilibet omni lingua, etsi ineptissima sit, grauissimas res tractare possit. CAM. Nosti'ne quam ineptū idioma illud Bergomaticum sit. RHE. Sæpe id audiueram quod deinde experientia didici, omni Italico sermone ridiculum magis, ineptiusq́; esse, ita quidē ut penes Clarissimos Venetos, qui fabulas agunt, ut spectatoribus risum moueant, eo duntaxat sermone utantur. CAM. Quid si uerbis illius, ciuium unus, Aristotelem patrio sermone vertere ausus fuisset? RHE. Pro ridicula mundi Comœdia nobis seruiret. CAM. Et nihilo tamen secius, Clarissimi, doctissimiq́; nobiles duo Veneti, Dominicus Venerius, & Federicus Baduerus, & complures docti viri (vt audio) re sic comperta, non modo omni lingua profundissi-

In quam foueam p sæpe qdam temerarij Rhetores incidāt, dum res minimè intelligentes elegāter illas scribere volunt.

Res mágne rudi sermone possumus explanare.

mas, quasq; scientias, aut uerti, aut tractari

verum etiam eiusmodi elaborantem hominem cõmendarunt; satius esse existimantes rudi lingua, rerum cognitionẽ cum inerti populo cõmunicare, ꝙ quòd politiori stylo, quem eligimus, aut ipsi fructu rerum destituantur, aut res ipsæ etiam doctis exprimi nequeant; & hoc quidem rectè, quandoquidem hi pſertim, qui interpretantur, necesse est, ut ante intelligant quod alijs dicturi sunt; Sic loquantur, ut intelligant alij; cui authoritati minimè refragatur, quod optima vocabula à Rhetoribus accommodentur, quoniam etsi politus illorum sermo atque proprius sit, populo tamẽ, cui scribere hæc sacra debemus, barbari erũt. Quid enim clauis aurea prodest, Augustinus inquit, si aperire quod volumus non potest? qui ergo docere vult, quandiu non intelligitur, nondum se existimet dixisse, quia etsi dixit quod intelligit, nondum illis dixisse putandus est, à quo intellectus non est: si verò intellectus est, quocunq; modo dixerit, dixit. RHE. Concludis igitur ab ipsa latina elegantia abborrẽdum non esse, si res ipsæ eruditè simul & disertè sic exprimantur, vt nil obscurum non explicatum relinquatur. CAM. Vtique si alicui detur de ipsis Metaphysicis quæstionibus disertè, & eruditè scribere posse, quem ego hactenus non vidi. RHE. Non'ne ridiculi hi potius homines habendi sunt, qui dum latine scribere volunt, id assequi minimè possunt. CAM. Omnino, verum ij erunt, qui delecta vocabula grammatistarum imitari, vel numerũ seruare pro scopo haberent; non autẽ illi, qui his posthabitis; res ipsas explicare conantur. RHE. Refellitur hæc disputatio ab Homilijs ferè omnium Græcorum, & La-

Cur latine scribere volũt hi, qui id assequi minime possunt.

. u, qui etsi Ciceronis lingua locuti non fuerint, omnia tamen orationis ornamenta adhibuerunt, neque quicquam illis potest fieri copiosius vel ornatius. CAM. Qui? RHE. Chrysostomus, Nazyanzenus, cognomento Theologus. Leo, Ambrosius, Hieronymus. CAM. Neque hi Græci, quos proponis, Attica lingua perpetuo scripserunt, neque cum illis negocium nobis est, qui patrio sermone scribere potuerunt, quod autem subiungis hos latinos Theologos magnos oratores fuisse, mandatum omnium rhetorum in medium producito, qui idipsum sentiant, & vnius mentis erimus; quis enim negat incultum scribendi stylum omnino vitandum esse? quis item non appetat nō absque atticismis, nō absque pprijs latinis uocabulis scribere? modo nec scabro, nec fucato dicendi stylo vtamur, quo res ipsæ confundantur potius, quā explicentur: quiesce paululū vt quid de rebus Theologicis sentiam intelligas.

CAPVT TERTIVM.

Modus hoc loco pijs Scriptoribus, qui sacra explicant, ostenditur, quo vti debeant in suis libris scribendis.

CAMERARIVS. RHETOR.

CVM totius eloquentiæ Christianæ hic scopus sit, vt Christum intelligamus, eiusque gloriam celebremus, quid commune bibliorum æditio nostra vulgata, cum elegantia sermonis latini habere potest? num vt maiori cū elegantia Christum prædicemus? Nam suam eloquentiam sapientia, quæ de sursum venit, habet, satis ab hac rhetorum elegantia, quam tu requiris, differentē, in qua quot ex animo uiri Christiani sunt, quod cōmodū ecclesia ab ipsa elegantia consequtur

meliorem emphasim, aptioresq; dicendi foi
in cæteris paganorum libris intueantur, ita quide vt monstruosus homo habendus sit, is qui vel res pietatis, verbis tractat impiorum; vel veritatem Christianam paganis nugis contaminat, & tanq̃ ineptus scriptor, qui aliter quàm res postulat, dicere vult, omnino excludi debet. RHE. Quis vetat quominus idem, & Christianè, & eleganter dicat? CAM. O quàm longe à christiana eloquentia hi absunt, qui in rebus toto genere ab elegantia diuersis, quas nec amant, nec plerunq; intelligunt, disertissimi videri volunt? ignoro equidem vtrum sit magis reprehendendũ, si christianus prophana tractet prophanè, christianum se esse dissimulans (uti christiani quidam Philosophi sæpe agunt, qui dum ea tractant, quæ ex diametro sacræ scripturæ aduersantur, in calce librorum suorum veniam, ne hæretici habeantur, ab Ecclesia petunt) an si materias christianas tractet, vt ita dicam, paganè, quemadmodum hi agunt, qui lenocinio elegantiæ latinæ res sacras edisserunt? Christi planè mysteria sunt, religiose potius quàm eleganter tractanda. RHE. Non e quidem video, quomodo pietas linguæ Barbaræ magis quàm latinæ conueniat. CAM. Quotiens uis audire? minimè quidem hoc damno, vt qui potest eruditè, & disertè scribere, non scribat, modò lectoribus barbaris, qui pie viuere optant, ipsi quoq; ex diuerso barbari non sint, vel ridiculi penes latinos, dum putant, quia eloquentes sunt, posse pias res & mysteria, quæ ignorant, explanare, et id genus reliqua explicare. Num hi noui scriptores diserti dicendi sunt, qui ea narrant, quæ ignorant, vel potius Theologi cum sua Barbarie

Christiani Philosophi.

Qui Barbari.

...runt, qui non admodum culta oratione res ipsas explanant? Etenim si Cicero, Sallustius, Brutus, Cæsar, & reliqui, qui ante Christi aduentum diem obierunt, nunc viuerent, nobiscum his vocibus vterentur, quæ iam à maioribus nostris receptæ sunt, & vsu ita iam trita, vt qui illis vti nolit, dignus planè sit, qui ab omnibus rideatur et exsibiletur: cuiusmodi sunt, Osanna, Amen, Ecclesia, Apostolus, Catholicus, Orthodoxus, Hæreticus, Schisma, Anathema, Marranata, Chrisma, Vnctio, Baptismus, Paracletus, Euangelium, Euangelista, Euangelizare, Propheta, Prophetare, Prophetia, Proselitus, Cathecumenus, Exorcismus, Diaconus, subdiaconus, Presbyter, Eucaristia, Ordo, symbolum; Fides, Gratia, Infusio, Mediator, Pater, Filius, Spiritus sanctus, Christus; non quidem pro patre dicerent Iuppiter, non Apollinē pro filio nominarent, pro virginum regina, Dianam: pro ecclesia, sacrā concionem, pro ethnico, perduellem, pro hæresi factionem, pro schismate, seditionem, pro fide christiana, christianam persuasionem, pro excōmunicatione, proscriptionē, pro Cardinalibus Patres conscriptos. RHE. Non orator, sed ineptus est, & siquis hæc deliramenta loqueretur; nam & Cæsar Druidas vocat, Gallos sacerdotes, cum hæc vox Romana non esset. quid enim elegantiæ detraheret? CAM. Sinite itaq; his vocibus nos uti, & reliquis, quibus Poetæ, & alij scriptores latini vsi sunt; nec perpetuum unum Ciceronem magnifaciatis. sit porro Cicero solus viuus, & ipse solus corám tota ecclesia cōcionetur, quid ipse ecclesiam docebit? num adulari, immoderatam inanemq; gloriam quærere, inimicos in ipsa concione inse-

Vocabula Ecclesiastica.

Quid à Cicerone ecclesia consequi potest.

ctari, humiles res attollere, magnas deijcere.

ditorum insidijs obrepere? Quando de ipsa Theologia, uel medicina loquutus est? quando de his, quæ in metaphysicorum libris continentur, plenè tractauit, vt ab ipso hi omnes loquendi rationem accipiant? quot millia rerum sunt, de quibus Cicero ne somniauit quidem? Etenim si illius vtendum esset eloquentia, vti quidam contendunt, nemo scribere posset. RHE. Omnia ornamenta Rhetorū, Christianis conueniunt, illisq; in suis Homelijs sancti quoq; viri usi sunt. CAM. In hoc tamen differunt, quia Rhetores falsa persuadere non erubescunt, dum persuadeant. sancti autem viri uera explicando ratione quoq; auditoribus suadent, ut inuisa, quæ scriptura continet, credant, hoc enim Basilius docet, qui dum artes gentilium scripsit, rhetoricam perdiscendam hac ratione suasit. RHE. Latinam nos elegantiam á Theologis scriptoribus hac nostra ætate exigimus. CAM. Ore eam ob causam latinam aliorum elegantiam nunc proponis, quia pro comperto habes non posse hanc insaniā defendi vt eleganter non scribant, quotquot latine loquentes, Ciceronis elegantiam imitari nolunt. Atqui latet interim anguis in herba. RHE. Quid istud? CAM. Non'ne vos illi estis, qui cum aliqua vocabula optimi authoris, quibus Cicero non sit vsus, in medium afferuntur, confestim aut nimis vetusta esse contenditis, illo tempore vsitata, quo asperiori, horridioriq; sermone Romani vtebantur, quasi á Romano sermone fuerint exclusa? aut cum antiquum vocabulum non est, (ne vos quibusdam insanis Rhetoribus subscribere uideamini, quibus ante vos placuit, vnum Ciceronem tanq; principem, et du-

Quibus astutijs Rhetores vtūtur vt vnū Ciceronē nobis ꝓponant.

ue, illudq́ latinum dici, quod Ciceronianum est: neq́ aliam ob causam cæteros scriptores latinos euoluendos esse, nisi vt quædam perpauca vocabula inueniamus, quæ ad Medicos, Chirurgos, Astrologos, Pictores, Sartores, Coquos, & Vnguentarios pertinent, à reliquis accipiamus, vel vt quid à Cicerone tum verborum, tum sententiarum alij vel sumant, vel surripiant, vel mutuentur deprehendentes, ad illius imitationem alacriores efficiamur; tum deinde vt illorum erroribus admoniti, qui de recta via declinant, nos ad Ciceronem cupidius recipiamus. Et postremò ne quid rude proferre assuescamus, idq́ genus reliqua, quæ illorum erga Ciceronem studium dicere compellit.) Alia aggredimini via, cum dicitis satis quidem nouum vocabulum hoc est, vel saltem poeticum; neq́ hoc contenti id comico permittitis, quod epicis, iambicis; idq́ genus reliquis denegatis; qua versutia à vobis inuecta, eosdem Rhetores factis sequimini, quos ore condemnatis, dum vnum Ciceronem tanq́ principem imitandum esse clarissima voce prædicant: siquidem antiquioribus iunioribusq́ exclusis, atque poetis, solus Cicero quem imitemur inuenitur. Sed quid dij boni, ab istis nouis censoribus audimus? nempe vt Ciceronem imitantes, sic verborum copiam comparemus, vt detur à nobis opera ne integros versus mutuemur, aut quasi centones quosdam ex Ciceronis verbis consuamus. Rursum, ne ea quæ apud ipsum rariora sunt, sed quæ vsitata, & passim occurrentia imitemur: Deniq; vt quid stridens, quid bene, quid fluens, quid adhærescens intueamur, num hanc rationem dicendi suos discipulos Iesus omnium magister docuit, an potius vt nil co-

gitantes loquerentur? RHE. Ergo nec tantis laboribus, tantóque studio est perdiscenda. CAM. O delirium magnum, num eadem ratione dicendum, frustra legem dei digito scriptam fuisse, frustra quoque euangelia exarata: vel potius quia legendi hi libri sunt, qui testimonium de Christo perhibēt, idcirco nos lectioni insudare oportere, vt legendo ab ipso sermone intellectus donū spiritu sancto operante suscipiamus. RHE. Quid tu à Theologo exigis? CAM. Vt vobis omnibus contemptis Paulum sequatur, qui causam ostendit cur Dei spiritus legem absque elegantia nobis dederit. RHE. Quid ipse inquit? CAM. Sic ait: Nunc autem fratres si venero ad vos linguis loquens, quid vobis proderit, nisi vobis loquar, aut in reuelatione, aut in scientia, aut in Prophetia, aut in doctrina? RHE. Fateor inanem sonitum linguæ disertæ cui res non subsit, nihil prodesse. At veritas, et doctrina Christiana maiorem vim profectò habet, luce orationis ornata, quod docet Lactantius Firmianus, cuius authoritas temere contemnenda non est. CAM. Mihi ergo subscribis, qui eiusdem opinionis sum; Atqui ostende mihi, quis ille? RHE. Duos ego ostendam qui hac nostra ætate eruditè et disertè scripserūt, Sadoletū nimirum, & Marcum Antonium Flaminium. CAM. O te miserum, qui psalmorum explicationem Flaminij haudquaquā intelligens, eruditè psalmos explanasse putas. Sadoleti autem longissima cōmentaria, an difficultates epistolæ ad Romanos enucleauerint, res ipsa docet, ad rem redeamus. RHE. Perge. CAM. Gratias ago Deo meo, quòd omnium vestrum linguis loquor, Paulus inquit, sed in ecclesia volo quinque verba meo

Paulum in rebus theologicis scribendis imitādum esse.

alios instruam, quam decem millia verborum in lingua, supple, quæ non instruant; exempli gratia, cum phrasim elegantem legimus, quæ latentes sensus non declarat; tunc enim par hic homo alteri grāmatico erit, qui legens scripturam vocabula latina iam intelligit, sensum autem nequaquam; atq; hinc, cum ambo simul coniungi deberent, & simul adesse non possunt, potius ab elegantia, q̃ ab explicatione veri sensus literæ, commentaria nostra decidere oportere censeo, pro quo alia Pauli *verba addam, qui dum linguas, & res simul sibi propositas considerasset: sic ait: volo autem vos omnes loqui linguis, magis autem prophetare, nam maior est qui prophetat, (id est literæ difficultates explicat) quam qui loquitur lingua, nisi (cum lingua simul) fortè interpretetur, vt ecclesia ædificationem accipiat.* RHE. *Ecce quomodo* Pauli *authoritate, tu ipse ostendis, posse res ipsas cū elegantia explicari.* CAM. Id *ego dixi quod* Paulus *docet, cum enim inquit, nisi forte interpretetur, vt ecclesia ædificationem accipiat, fieri posse asserit, vt vtrunq; præstetur, non tamen se id vidisse testatur, sed potius sublimitatem sermonis duntaxat inuenisse ad ecclesiæ destructionem.* Non *equidem illum scriptorem hodie damnabo, cui si dominus dederit posse disertè & eruditè hæreses occurrentes condemnare, quin ad eruditionem discolorum, qui hanc elegantiam in libris orthodoxis requirunt; omnia omnibus facti, ut omnes lucrifaciant, scribunt, animaduertant tamē, qui tales sese haberi volunt, ne vtroq; careant, dum vtrunque se assecutos esse putant.* Habent *sanè hi, qui elegantiam quærant, authores multos, inter quos* Ciceronem, *atque* Demosthenem,

ipsos legant; res vero Christianas, non in-
mo potius in stultitia prædicationis (secundum mundum, non autem secundum Christum) quærant: siquidem non in persuasibilibus sapientiæ verbis, sed in ostensione virtutis, & spiritus, vt fides credentium non esset in sapientia hominum, sed in virtute Dei, arcana sua Deus ipse nobis patefecit. Etenim si me vos lectores audietis, facile experiemini, quàm pulchrum, quamq; utile, ac fructuosum sit, quasdam potius prurientes sententias, exẽplaq; remotioris doctrinæ, quæ nobiscum maneant, quasi flosculos, in oratione Christiana legere, quàm elegantiam audire, quæ nos deinde musicæ instar confestim fugiat. Est nanq; in sacræ scripturæ eloquentia uis tanta, vt foris aures demulceat, intus verò, energia quadã non solum carnis sensum alliciat, verũ etiam intrinsecus lectoris animam penetret, atq; humillimam, pietatisq; studiosam faciat, vt nusquam quispiam rudem hunc ecclesiæ stylum legat, quin suauitatem quandam cœlestis spiritus sentiens, calorem cœlestis ignis hauriat. Hunc enim calorem si Protestantes aliquando in suis cordibus sensissent, minimè perpetuo studio, ne ex diuinis scripturis, simpliciorum animi rectè doceantur, perficere conarentur; neque per cõmentitia ipsorum dogmata lenocinio elegantiæ coniuncta, ueritas refelleretur, dum auditores indocti eos, quoniam disertè dicere audiũt, vera quoq; dicere existimant, quod utiq; non fieret, nisi quadã carnis delectatione suauiter dicerẽtur. RHE. Quid magis potest esse contra te, q̃ id quod tute nunc affers, nam si tanta vis est in eloquentia, et in polite scribendo, vt etiã hæretici, qui veritatem oppugnant, animos hominum suauitate

Sacræ scripturæ elegantia.

Quam ob causam Lutherani elegãtẽ scribendi modum proponant.

abant, quid faciat, si quis ad uerum, et pium propositum docendæ veritatis lucem verborum, & orationis accommodet? CAM. Quotiens loquar, optimam rem esse si vtrunq; habeamus: vos planè Oratores huius tanti mali ea de re causa estis, quia ueritatem scripturæ ignorantes, ad ostentationem potius, q̃ ad publicam ecclesiæ Christianæ vtilitatem, & loqui, et scribere conamini. Nam qui Christianus est, & eo animo ad scribendum venit, vt doceat, non eò studium conferre debet, ut eloquētiam ostentet, sed conari ut planè, ut facilè omnia, quò ad fieri potest, perscribat, ne legentium animos suspensos teneat; præsertim cum Ecclesia Christi, non de Academia et Liceo, sed de vili plebecula congregata sit, ut per infirma mundi, confundat fortia, non autē in sapientia uerbi, ne euacuaretur crux Christi. Non quidem eloquētem medicum æger quærit, sed sanantem. RHE. Quid si ita accidet, vt idem ille qui sanare potest, comptè de his quæ facienda sunt disserat? CAM. Boni consulet, Seneca respondit, non tamen erit quare gratuletur sibi, quod inciderit in medicum etiam disertum, hoc enim tale est, quale si peritus gubernator, etiam formosus sit: belle docens, etiam quando elegantia, et res simul una oratione complectuntur, dexterū oculū res ipsas intueri oportere. Multos nanq; legi, qui scribendo res non intellexerint, hos uerò, qui politè scribendo difficiles sentētias scripturæ explicauerint, tu ipse ostende. At quid si ꝑpaucos ostendas, num ad ea, quæ raro eueniunt sermo noster adaptandus erit? Hac enim rōne tanquā hæretica à patribus tam euangelia multorū, quam acta exclusa fuisse testatur Eusebius, quia et ipse stylus multū ab ecclesiasti-

Seneca

Eusebius

ta cõsuetudine deprehēdebatur esse diuer, & omnia quæ in his continebantur, longe ab apostolica dissonabant fide, euidentissimè ostendens, ecclesiæ tum fidem, tum stylum eos sequi oportere, qui sacra enucleare optant, siquidem non huic vel illi, sed populo, hoc est sapientibus atq; insipientibus, dum illa explicamus, debitores sumus, et cum plures sint res quam vocabula, homo natura animal ciuile atque politicū, hoc agere debet, vt suos conceptus alteri per eas uoces indicet, quæ notas contineant earum rerum, quæ in anima sunt, nō autem ut verba rebus præferant, cum nil tam ridiculū cerni possit, quam uerborū sonitus inanis sine sensu ac scientia. RHE. Satis esse putamus, si non penitus inculto eloquio hoc tempore sacra explicentur. CAM. Quid si nulla eloquij uis illis data est, uel illo seculo nati sunt, quando non adeò bonis literis uacabant, num propterea pusillanimes erunt? Sanè non, quin potius grauem horum doctrinam, quasi pulchram puellam capillis hirtam, in medium producant: læti, quòd si caruerint elegantia, referti sapientia eorum libri erunt. Animaduertant quæso Oratores isti, hæc omnia quæ scribimus, commentaria esse, quæ alium interpretem, vt illa explicet, haudquaq̃ requirere debent, sit vobis Budæus magnus grammaticus pro exemplo, cui hoc contigisse vidimus: nolite (obnixe rogo) verborum laudem aucupari, sed potius vt quæ ab alijs dicta sunt, ita intelligantur, ut dicuntur, obscura differendo, manifesta perstringendo, atq; in rebus dubijs immorando. Fugite morbum hunc, fugite, quem hac nostra ætate hi introduxerunt; qui tum patrū antiquorum, tum scholasticorum solidis fundamentis exclusis,

Patres illi, qui eloquentiam non colebant.

Lutherani.

...midi, qua maiori ex parte caret, ecclesiam catholicam conturbare conantur. RHE. Omnes qui disertè scripserunt, à senioribus iam eliminati fuissent, si quæ tu dicis vera essent. CAM. Ostende quæso, vbi sapiens inter graues senes causarum naturalium perscrutator? vbi grammaticus? quotus quisque in senectute hac ætate nostra Aristotelem relegit? quot graues viri, qui in rebus quoque ualeant, Platonis, vel Demosthenis, Polemonis, Quintiliani, ac cæterorum generis eiusdem libros in manibus habent? vix enim in angulis otiosi eos paucissimi senes reuoluunt; rusticanos, et piscatores nostros totus orbis legit, vniuersus mundus. Vtinamque in eorum sententijs interpretandis eum possem spiritum habere, quē ipsi in dicendo obtinuerunt, ut tantam sapientiam, tantam maiestatem, tantam denique magnitudinem immensam atque profundam in his verè fuisse mea quoque opera cerneretis, quanta in uobis Rhetoribus arrogantia, et uanitas perpetuò fuit. RHE. Non'ne Cyprianus summa cum eloquentia quædam scripsit? CAM. Non contradico, atqui ut eam ob causam disertè scripserit, quo posse se sic dicere ostēderet, sed satis eum nolle, neque in rebus Theologicis nos uelle debere dixit, si nusquam postmodum elegantiam suis oculis proposuit. obserua rogo Orator egregie, q̃ paucas sentētias ab illis locis haurias, in quibus Cyprianus elegantia uti voluit, quàm uero multas ab alijs, in quibus sermonis peritiam ostendere noluit. RHE. Cato septuagenarius literas græcas didicit. CAM. Aliud est idioma aliquod sic addiscere, ut legendo quid uerba sibi uelint, intelligant, aliud, illius elegantiam, leporem, atque ornatum in memoria sic

Cyprianus.

Cato.

habere, vt loqui, et scribere eleganter possit.

stitutus fuit, nam linguæ externæ, ad multarum rerum cognitionem sunt necessariæ, ornatus verò earum, & elegantia non item: satis cum sit, alterum barbariæ scopulum ne dissona audiantur, alterum elegantiæ, quæ obscuritatem rerum parere persæpe solet, nos scribendo vitare; vt quasi inter Scyllam, & Charibdim per medium ambulantes, lucida phrasi res sacras explicemus. Hoc enim in summa Cicero lib. primo officiorum nos docere voluit, cum dixit. Admodum autem tuēda sunt sua cuiq;, non vitiosa sed tamen propria; quo facilius decorū quod quærimus, retineatur. Sic enim est faciendum, vt contra naturam vniuersam nihil contendamus; ea tamen cōseruata, propriam naturam sequamur: vt etiam si sint alia grauiora atque meliora, tamē nos studia nostra naturæ regula metiamur. Neq; enim attinet repugnare naturæ, nec quicquam sequi, quod assequi nequeas. Omnino, si quicq; est decorum: nihil est profectò magis, quam æquabilitas vniuersæ uitæ, tum singularum actionum, quam cōseruare non possis, si aliorum naturam imiteris, omittas tuā. vti enim sermone eo debemus, qui notus est nobis; ne, ut quidā Græca verba inculcantes iure optimo irrideamur.

Cicero in græcissantes.

CAPVT QVARTVM.

Modus studendi quem iuniores seruare debent.

RHETOR. CAMERARIVS.

QVid tu de principibus sentis, qui linguarum & eloquētiæ professoribus præmia satis ampla per quàm liberaliter constituunt, bene eos, an male agere censes? CAM.

Optimè

ſe palàm prædico, vt vocabula rerum condimentum cùm ſint, eorum animos reficere, & recreare poſſint, qui longa lectione defatigati ſunt, ut enim terras varia, ac mutata ſemina recreant, ſic mutatio ſtudiorum animos alacriores reddit, et promptiores. Iuuenes præterea, qui illis addiſcendis inſudant, admodum laudo, modo totum iuuentutis tempus in eis comparandis non conterant: ſed potius vt vtrunque aſſequi poſſint, vnà, & rebus, & linguis operam dent: nequi rebus duntaxat vacauerit, vocabula memoriæ commendare nõ poſſit, ne'ue è contrario nominibus intelligendis operam tantũ nauantes, iuuentutem adeò hebetem faciant, vt res ipſas deinde pcipere nequeant, plus tamen olei in rebus perpetuò conſumendum conſulo, quo à pubertate candidi iuuenes ingenium acuentes, altiora contemplari aſſueſcant; Platonis ſemper memores, qui ſi negligamus, inquit, nomina, ditiores prudentia ad ſenectutem veniemus. RHE. Fateris igitur iuniorum eſſe, ut rhetoricæ operam nauent. CAM. Eam ob cauſam, ut candidi iuuenes (ſi vacat) eam diſcant audacter conſulo, quia & ipſos Romanos eloquentiæ principes, non piguit dicere, hanc artem niſi quis citò poſſit, nunquam omnino poſſe perdiſcere. RHE. Senibus id agere uetas? CAM. Non eã tantifacio, ut maturas, grauesque ætates fruſtra in ea diſcenda uelim conſumi, quin potius cauẽdum eis eſſe cenſeo, ne fugiant ex animo, quæ dicenda ſunt, dũ diligenter attendunt ut arte dicant. RHE. Non'ne omnibus debitores ſumus, vt attẽtiſſimis animis, ſiue quæ ſcribimus legant, ſiue quæ loquimur audiant? CAM. Quoniam hi qui eloquenter dicũt, ſuauiter, qui verò ſapienter, ſalubriter

Plato

Senec

audiuntur, probandóque delectant, dum qui...

re dicendo? & minimè scriptura inquit, multitudo eloquentiũ, sed multitudo sapiētium sanitas est orbis terrarum? rebus potius quam verbis legentium, audientiumque mentes auresque erigere debemus. RHE. Elegantiam ergo negligendam esse à sacræ scripturæ studiosis doces? CAM. Quantum inter eloquentiam et eloquentiam intersit, maturè considerandũ est. RHE. Quid his verbis innuis? CAM. Quemadmodũ quoddam est elegantiæ genus, quod magis ætatem iuuenilē decet: ita est quoddam aliud, quod uiris summa laude dignissimis planéque diuinis conuenit. Hinc fit vt eloquētia non dicatur, si personæ nō congruat eloquētis, hinc planè ne discoli ab ecclesiæ elegantia, sed potius ècōtrario patres nostri a grammatistarum procacitate abhorreant, ipsos parentes admonendos esse censeo, ne filios diutius ipsa Ciceroniana elegantia, vel naturali philosophia immorari sinant; siquidem experientia didicimus Ciceronianā eorum phrasim sæpe factam eē paganam, ipsosque Philosophos adeo naturæ se se dedisse, vt quæ supra naturam sunt, difficile credere possint. Ipsisque præterea iunioribus, qui sobriè bonis literis operā nauauerint suadebo, vt cum orationes, aut epistolas, aut historias scribunt, aut si quando de agricultura, atque alijs eiusmodi rebus sermo incidat, ita se habeant, vt et latinè, et purè scribere possint, atque etiam, si fieri possit, splendida atque magnifica oratione utantur, quæ, & candoris, & iucunditatis plena sit, & supellectilem optimorū verborum copiosissimam habeat, sentētias item crebras, luculēta, eleganti ac graui phrasi animi sensum exprimētes, ita quidem, ut (quēadmodum Cicero

Inter eloquentiā & eloquentiam multum interest.

Quod malum ex studio philosophiæ, ac bonarū literarum iuuenibus eueniat.

Quomodo prophana scribenda sunt.

Cicero

..onis dulcis sit, literæ uerò neque expressæ, neque oppressæ, ne obscurum aliquid sit, aut putidum, putidum id uocans, in quo nimia diligentia reprehendi possit. Theologica uerò non absque Cicerone, aliqua uidelicet elegantia, non tamen affectata, nec crebra sic tractent, vt res verbis, verba rebus adamussim quadrent; scientes vnũquemque suo sensu abundare posse, modo vocabula ipsa res apertè ostẽdant, eiusdemque sermonis hic finis sit, vt neque falsam orationem, ea qua utimur, lingua scribamus, neque incongruas comparationes verbis aut nominibus copulemus. Nam nullus adhuc censor nobis datus est, qui nè latinis vocibus (etsi Ciceronianæ nõ sint) vtamur probibere possit: nemo præterea vlli arti, quin vocabulis suis vtatur, interdicere: quibus si utamur, satis est factum, quando artis eiusdem studiosi, & pro se ipsis intelligere, et alijs omnia explanare possunt. Et denique ut Bergomenses imitentur consulo, quando non aliter, aut non æque cõmodè res ipse enarrari possunt: quemadmodum Scholastici agunt, siquidem non propterea nõ dixit; immo dixit potius, qui eo modo dixit, quo probabile est, ijsdem de rebus, si viueret, dicturum esse Ciceronẽ, hoc est Christiane. RHE. Sordidos atque incultos Scholasticos nobis comparare non erubescis? CAM. Quid ab eis tu exigis? RHE. Non id quæro ut phrasis eorum delectet, sed vt non offendat. CAM. Aut enim nomina rerum arbitrio constant, aut natura. RHE. Non natura, sed communione hominum in eandem sententiam conuenientc. CAM. Quid probibet, quin hi doctissimi viri clara voce efficere potuerint, vt sanctum eloquium tanque rectum, Romano præferatur, si tota

Quomodo sacra scribenda.

Nullus censor

Scolastici

hæc nominum impositio arbitraria est? R H.

tè eos hi, qui uocabulorum peritiam habent. CAM. *Idem accidet illis apud eos loquentibus.* RHE. *Cur dum nati inter latinos erant, non latinè loqui elegerunt?* RHE. *Quoniam trinitatis mysteria, atq; ea, quæ supra naturam sunt indagabant: non autem Romanæ linguæ proprietates ostēdere conabantur. Quid enim Theologis cum grammatistis, non ne satius est tenui stylo sancta loqui, quàm elegantissima phrasi nephanda?* RHE. *Etiam Cicero & omnes rectè scribentes stylo tenui vtuntur, cum hoc materia postulat, quare distinguendus à te stylus tenuis, qui sit purissima latina lingua, à stylo barbaro, et inquinato erat, quem tu Camerari tenuem vocitas.* CAM. *Si stultitiæ tuæ satisfaciendum esset, prolixiorem disputationem habere necesse fuisset, neq; barbariē approbo, vel hunc vel illū stylum improbo, vestram temeritatem accuso, qui res non intelligentes magistri esse vultis, et satis temerario iudicio illos, qui res ipsas intelligentes, quas explicare pro scopo habent, explanantq;, quia mali Grammatici sunt condemnare non erubescitis. Quid enim eiusmodi homines assequi putant, cum aduersum scholas cachinnantur? se certè potius irrident, dum non animaduertūt, minimè eam ob causam, quia elegantiam discere non poterant, eam contemptui habuisse, sed potius, quia cū elegantia res ipse cōmode explicari non poterant. hac enim ratione non modo Theologi, sed Iurisconsulti, Philosophi, atque Medici quotquot cōmentaria ediderunt, rebus operam dandam esse dixerunt, quas ijs vocabulis vestirent, quibus perspicuè omnia facile declarari possent, ne forte id illis accideret, quod*

cum ætatem consumpseritis ut disceretis ornatè loqui, res quas loquamini nunc non habetis. RHE. Corrigerem hunc locum Camerari, nam omnia stylo, et lingua latina explicari possunt, si nõnulla vocabula, quæ res ipsa attulit, neq; erant in usu latinorum, nõ respuamus, vt Bembus respuebat, qui non scripsisset Paradisum, quod fateor inepti esse hominis. CAM. Tu ineptum Bembum facis, ego verò, quantum ad hoc attinet, utrunq;, cum toties dicis omnia etiã difficillimã eleganti stylo explicari posse, quod tamẽ re ipsa minimè ostendis. RHE. Antiquos'ne patres propter hos recẽtiores negligemus? CAM. Quãq; ab vtrorũq; sentẽtijs vos proclamatis; cum tamen optimum scriptorem esse censeo, qui docet simul, et re non uerbis mouet: itáq; inter nouos, et ueteres Theologos se gerit; vt nec antiquorum simplicẽ modestiam spernat, nec ambitiosa quorundam subtilitate, quæ non conducat, rapiatur, siquidem absque censura non est, cum aliquid non triuiale molimur, siue tamen patres nostros imitentur, siue scolas sequantur. Ad hæc vt animaduertant uelim, nempe ut serio studentes, res ipsas potius quàm phrasim principio inquirant, quandoquidem illæ animum, & intelligentiam pascunt, hæc verò aures, quas demulcere fabulis aut historijs eleganter scriptis pro libidine scriptores solent. Facilè quidem Ciceronis vel Demosthenis stylo elegantiorem orationem ori Prophetarum Dei spiritus infundere poterat. sed neq; penes Græcos, æolica, ionica, vel elegantiori attica, aut dorica, neque penes Latinos Ciceroniana, sed cõmuni eloquio, tum Græca editio, tũ vulgata in his, quæ Euangelistæ & Paulus scripserunt, non absq; atticismis, vbi opor-

Differẽtia inter antiquos patres, & Scholasticos.

Diuinæ scripturæ stylus.

tuit, vsi sunt sermone, & hoc quidem iden

sic institutum, vt ostenderet non vi humani eloquij, sed diuina virtute omnia elucidari. RHE. *Qui linguam Hebræorum perfecte tenent, contendunt, sic Hymnos Dauidis politissime scriptos esse, vt & verborum, & sententiarum luminibusq́ suis Poetas omnes uideatur superare, idem & de phrasi Esaiæ, magnificoq́ & grandi eius stylo affirmant.* CAM. *Sit ita; quid tum deinde? non'ne minima pars bibliorũ hi libri sunt? Rursum si potuit, in reliquis, non'ne noluisse ostendit? Hæc enim vti paulò ante dixi, intuens Augustinus, sic ait vulgarẽ æditionem cum suo barbarismo utiliorem esse puto, altera literata, quæ integritatem sermonis haberet, Ecclesiam verò propter ambiguum sensum perturbaret; propter hæc Gregorius quoq́ Papa, in præfatione libri Iob in sequentia verba prorupit. Non barbarismi confusionem deuito, situs, motusq́ propositionum, atque casus seruare etiam contemno; quia indignum vehemẽter existimo, vt verba cœlestis oraculi restringam sub regulis Donati. Ireneus item ex græca lingua atq́ latina tertiam nescio, quam neutram speciem inuenit, qua suo arbitratu inepto sermone res diuinas insigniter explicauit. Sic enim & Paulus Hebræus natus cum esset, in vernaculo Hebræo sermone doctissimus, reconditos sensus patefaciens, nunquam magnopere de verbis laborabat, modo sensus in tuto essent, & alio in loco Seneca, cum Lucilius quod minus accuratas epistolas ad ipsum non daret, conquereretur; sic ei respondit: Quis enim accurate loquitur, nisi qui vult putide loqui? qualis sermo meus esset, si vnà sederemus, aut ambularemus, illaboratus,*

Augustinus

Gregorius

Ireneus

Paulus

Seneca.

meas epistolas esse uolo, quæ nihil habeant accersitum nec fictum; sed si fieri posset, quid sentiam ostendere, quàm loqui mallem. RHE. Non'ne saltem licebit polita vocabula exquirere, illáque Barbarorũ loco, dum vulgatam æditionẽ transcribimus, subrogare? CAM. Audi quid Epiphanius vir sine exceptione laudandus, de dino Speridione testatur, cuius verba hæc sunt: Triphillione orante, cum ille locus uenisset ad medium, tolle lectum tuum, & ambula, cubile dixit pro lecto, mutans nomen: Spirion autẽ indignabundus in eum: tu melior inquit eo es, qui lectum dixit, quia eius uerbis uti confunderis? ijsque verbis Epiphanius addit. Hoc autem fecit populo conspiciente, mediocritatem docens eum, qui eloquij supercilio prætumebat. Hæc ille, quibus admonitus, si Ciceronem eloquẽtia superarem, minime adhuc iugum seruitutis huius, aut mihi aut cæteris imponerem, sed isto tenuissimo stylo, ea præsertim ratione uterer, quia patrum sententias ad manus perpetuò ut habeamus necessum est, et phrasim diuersi coloris contexere, satis deforme uideretur: vtinamque id mihi à domino condonetur, vt plenus barbarie, & solæcismis, uel unum obscurũ sensum explicem, uel uni saltem animæ his meis uigilijs prodesse possim, potius quàm eleganti phrasi aerem uerberando, impiorum aures demulceam; nam scriptum est: si linguis hominũ loquar, et angelorum; charitatem autem non habeam, factus sum uelut æs sonans aut cymbalum tinniens. Sic enim omnem elegantiæ, qua careamus culpam, siqua adest, maiore uirtute redimimus, paucos nanque Theologos elegantes uidimus; vulgares autem multos: quod si ita est; num ego melior esse uolo, quam patres

Spiridion

Epiphanius

Quam ob causam ĩ rebus sacris tenui stylo sit vtendum.

nostri fuerunt. Et vt semel finiam, omnes ...
lim, vt siquam in meis libris elegantiam inuenerint, illam suscipiant; vbi latine, sermonem meum tolerent: ubi non absque solœcismis, phrasi contempta, res ipsas legere non dedignentur; quando hoc meum institutum est, vt bene multum si potero, non autem multa loquar.

CAPVT QVINTVM.

Contendunt nostro seculo Picum Mirandulanum elegantiam cum Theologia ex æquo coniunxisse.

RHETOR. CAMERARIVS.

EAM ob causam, omnes labores hos te sustinuisse expendo, ut nullum inuenisse Theologũ concludas, qui eruditè, ac disertè simul dixerit. CAM. Rectè animi mei sensum intellexisti, quando si Cyprianus, Augustinus, Hieronymus, et alij ornatè scribere potuissent; vt res ipsas explanarent, exactam elegantiam contempserunt. RHE. Vna hasta te feriam, qua omnia, quæ narrasti, uana esse patebunt. CAM. Qua? RHE. Quæram in primis à te, an patrium Mirandulæ idioma, illud Romanorum latinum sit? CAM. Minimè. RHE. Suis ergo vigilijs, tum res, tum vocabula Ioannes Picus Mirandula ex æquo nostra ætate assecutus fuit. CAM. Ipse quidem aduersum Hermolai Barbari sensum, in hæc verba exarsit. Expedire res sacras rusticè potius legere, quam eleganter scriptas, ne his lenocinijs fidẽtes, vero haudquaquam nixi, trahere in ecclesiæ sententiam homines quæramus: afferens pro ratione, quia etsi in rebus forensibus, hoc dicendi elaboratum

genus

..cat, in rebus sacris sic indecens est, quemadmodum si, propterea quia puellam videmus moribus lepidam, atque dicaculam: eam laudamus, osculamurque: eadem in matrona exercere vellemus. Et hoc quidem rectè, quandoquidem si Pauli ad Gentiles, aliorumque Apostolorum ad Hebræos epistolas obseruauerimus: nulla eloquentia eorũ animos ad Christum conuertebant. RHE. Placuerit eleganti, doctoque Pico hunc in modum res sacras esse scribendas: mihi responde, an vtrunque Picus assecutus fuerit. CAM. Noli quæso me alienorum librorũ censorẽ constituere. RHE. Responde. CAM. Quid si Picus talis esset, non'ne ob priuatum, & singulare donum vnus ex paucis diceretur? nos autem ad ea quæ frequentius accidunt, ea quæ loquimur, adaptamus. RHE. Quoniam neminem talem te vidisse inquis, respõde si potes, an homo iste non modo res, et verba didicerit, sed etiam admirabilis fuerit. CAM. Studiosum, ingeniosum, atque pro ætatis mensura doctum fuisse fateor. RHE. Ecquando tu nonigentas conclusiones simul defendisse quempiam vidisti? CAM. An prudentiæ id tribuendum fuerit, tu ipse iudica: at quid verò mea interest si mille defendisset, quandoquidem an simul Theologiam calluerit, scribendique facultatẽ habuerit, nunc disputamus. RHE. Negas tu illius phrasim elegantẽ esse? CAM. Quanquam linguis Caldæorum, Hebræorum, Arabum, Græcorum, atque Latinorum eum operam nauasse sciam, quantum tamẽ in his, quæ ad dicendi peritiam attinẽt, profecerit, meum non est iudicare, sed cõparatione eorum, quæ ipse excussit cum alijs, quæ ornatè scripta sunt, res hæc poterit expendi. RHE. Legisti'ne

Apologiam eius, in qua doctissimum Theo-
ostendit. CAM. Adsunt, qui dicant Apologiam ipsam contra-
rium cōmōstrare. RHE. Quapropter? CAM. Aut enim eius
conclusiones captiosæ in eius mente à principio fuerunt, et hoc
malum: aut necessitate ductus, ne aliter de eo sentirent, quàm
decebat, multa diuerticula inuenire coactus fuit, & hoc peius.
RHE. Sat est eum ab Alexandro fuisse absolutum. CAM.
Eam scilicet ob causam, quia Florentiæ manens, Ecclesiæ iudi-
cio se cōmisit. RHE. Disputantem hominem condemnasset?
CAM. Nil planè hoc fuisset, si prelo deinde illas nō dedisset.
RHE. Quis ita ait? CAM. Pontificis diploma, seu breue
conclusiones impressas, iam ne legerentur, vetitū fuisse, et cæ-
tera, quæ dixi, testatur. RHE. Concludis ergo hæreticū fuis-
se Picum. CAM. Absit vt hoc de nostro nobili, eruditoq; ac
religiosissimo Pico senserim, aut ut inclytam, egregiamq; ingenij
illius uulgatam per orbem famam ullo modo uiolare velim, sed
sic loquor, vt veritatē nostræ conclusionis tuear, non esse no-
stris seculis visum, vt vnus idemq; homo, tanq̄ elegans Cice-
ronianus, doctusq; Theologus res præsertim sacras scripserit.
RHE. Non'ne admirabilis in Hetaplo fuit, pollicens nihil
dicturum ex his, quæ præcedentia commentaria tractauerant?
CAM. Magnitudinem ingenij hominis laudo, hoc tamen non
laudo. RHE. Quid causæ? CAM. Potuit quidem & aliud
pronuntiare, quippe neminem, qui Theologicas literas calleat,
illos septem sensus simul literæ Geneseos applicaturum, sed li-
teralem duntaxat mundi sublimaris, ac cælorum, et septimum,
cuius meminit de vaticinio aduentus Christi, vocatione gentiū

profectu, in quibus nil noui ipse attulit.

... Theologi quatuor mundos proposuerunt: CAM. Augustinus vt Platonis doctrinã defenderet, in qua duos posuit mundos; alterum nimirum sublimarem, alterum intelligibilem, idest ipsam Dei rationem sempiternam, atque incõmutabilem, qua Deus fecit mundum, vtriusque meminit, de angelico Theologos hoc dixisse Picus testatur, quo autem ad quartum hominis mundum, quẽ microcosmon Græci vocant, si Augustinum legissent, in duos mundos hunc partitum fuisse legissent, alterum nimirum hominis impij, alterum verò hominis iusti. Quibus et sextum addere potuisset, ex verbis Iesu, quãdo dixit. Regnum meum non est de hoc mundo, non autem simpliciter dixit de mundo; de illo sentiens, quando noua terra; et nouum cælum erunt. RHE. Hoc saltem nos ei debere inficias ire non poteris, nempe Philosophis id reuelatum fuisse, quod Moysi, per bellè Picum ostendisse. CAM. Hoc illi minimè condonabo, vt scriptura Genesços perpetuò dicẽte: creauit, fecit, absque aliqua præexistenti materia; totum Philosophorum chaos de generatione, et corruptione ipse reuoluerit; quid enim commune diuina sapientia cum stultitia metaphysicæ habet? non'ne illos sensus Philosophicos, & connexa argumenta diuinæ sapientiæ coniungere Picus laborauit, quos Anaxagoras, Empedocles, Democritus, Plato, & Aristoteles inuenerunt? RHE. Ita est. CAM. Cur igitur Picus, qui Thomam legerat, eos hæreticos à Thoma pronũciatos esse nõ meminit? Sed quid si nullam hæresim redolerent, num applicatio quædã extranea satis non est, literæ inconueniens, velle Philosophos illorum

chimæris, quas iam dudum narrauimus, di-
dagasse? Hæc autem cum ita se habeant, iudicent nu-
res, an paradoxa hæc sint, quemadmodum procaces quidam Lu-
therani latrant, an potius eorum, qui in me debacchantur, igno-
rantia crassa, aut saltem negligentia magna fuerit, neq; hos au-
thores legisse, neque ea quæ attuli considerasse; vt omnibus
expensis, ipsis potius, quàm doctis viris, paradoxa esse confi-
teantur.

Minimè paradoxa has nostras rō cinationes esse.

CAPVT SEXTVM.

Illorum opinio hoc loco damnatur, qui in Sacræ Theologiæ, Philosophiæ, ac Iuris Ciuilis commentaria debacchantur.

ANDREAS DVDITIVS. CAMERARIVS.

CIRE ex te velim Camerari, an modus discen-
di vtranque Philosophiam, quem huic Rhetori
ostendisti, ab eo quoq; seruandus sit, qui iuri operā
dare vult? CAM. Omnino. DVD. Serò igitur
veni. CAM. Quid verbis his dicere uis? DVD. Suades tu
mihi vigesimum tertium annum agenti, qui rhetoricæ, græcisq;
literis operam adhuc nauaui, vt iuri nunc vacem? CAM.
Quid ni? nam & Cynus Poeta eximius trigesimo suæ æta-
tis anno librum institutionum audire cœpit, & tamen egregius
Iurisconsultus euasit. Itidem, & Accursius. DVD. Vereor
equidem ne id mihi eueniat, quod alijs accidisse paulò ante di-
xisti, qui omnem ætatem in quæstione de nominibus consumē-
tes, adeò hebes ingenium suum reddiderunt, vt res ipsas dein-

Cynus

Accursius

...elligere potuerint. CAM. Absit mi Dudi, ut ne te isthuc possit, vel etiam suspicari, quando si vtriusque linguæ peritiam tuam, dictionē viuidam floridam, atque dilucidam omnes altera ex parte commendant, non minori tamen laude, ex altera candidum ingenium tuum, grauéq; iudicium exercitatissimo sene dignum, ad summum omnes docti viri extollunt, Paulus Aemilius præsertim, et Adamus Fumanus nostra ætate, & Oratores splendidissimi, & multis scientijs eruditissimi, qui nemini eorum, quos successores in illis futuros sperant, iniuriam inferentes; tibi primum locum assignant; itaque ingenium tuum virtute comite extollunt, vt vereantur (quia iuueni hoc præstare natura raro solet) ne penes eos, qui te non viderunt, eorum testimonium suspectum habeatur. DVD. Non equidem hac laude me dignum existimo, sat enim mihi tuo vti consilio esset, si vastum hoc iuris pelagus solo aspectu me á studendi proposito non deterreret. CAM. Cur vastum? DVD. Quis adeó fortis animo erit, quem Digestorum, Codicis, Institutionum, Authenticorum, Feudorū, Decreti, Decretalis, Sexti, Clementinarum, Extrauagantiumq; libri solo aspectu, ne illos legant, nō dehortētur? CAM. Si præcepti illius Apellis memineris, cui diem nullam absque linea prætereundam esse placuit, proculdubio breui tempore experieris, quā facile omnes hos libros perdiscere omnibus sit. DVD. Quis præterea farraginem illam immensam cōmentariorum, aut legere, aut audire poterit, et mox ab eorū Barbarie nō abhorrere? CAM. Ecce mi Duditi, quàm pernitiosum est, Rhetores uelle de rebus, quas minimè norunt, disputare, putas

Multitudo legum

Multitudo commentariorum

ſanè tu propterea, quia Ciceroniane ſcribe-
re potes, declamare in patres noſtros poſſe, itaq; vor[illegible]
rimorum patrum bellam famam, atq; doctrinam obſcurare, age
Barbaries commentariorum. *quæſo dimiſſa proclamatione iſta, rōne cauſam oſtende, cur ab*
eorum doctrina debeas abhorrere. DVD. *Hos ne ego cōmen-*
dare potero, qui latinis vocabulis dimiſſis, quibus ipſi quoque
Iuriſconſulti vſi ſunt, noua quædam, eaq; inepta, & monſtruo-
ſa cudentes, barbare & ſcribunt, et loquuntur? CAM. *Noſti*
quidem tu latinam linguam barbarorum incurſu, nō modo mul-
tis ſeculis ſepultā; ſed quaſi deperditam fuiſſe. DVD. *Ita eſt:*
CAM. *Qua ergo elegantia illis ſeculis hi uti poterant, qui uel*
ius docebant, vel legum difficultatibus enucleandis inſudabant?
Cuiuſdam Galli calumnia in noſtros Iuriſconſultos. DVD. *Dolo potius id egerūt, ut res claras obſcuras redderēt,*
atq; ita apud vulgū admirationi eſſent, quaſi nemo ab ipſis per
multos annos non edoctus, vel diu in huiuſmodi ſcriptis verſa-
tus fuiſſet, ius noſſe poſſet. CAM. *Si tu Iuriſconſultus eſſes,*
dolum hunc minimè præſumendum eſſe diceres, deliriumq; hoc
irrideres, vt notioribus vocabulis, quæ omnibus illo tempore
cōmunia erant, res ipſas occulere ſtuduiſſent; num cabalæ ope-
ram nauabant? DVD. *Quendam ego nouum legi authorem,*
qui ſe dolum hunc ſcire teſtatur. CAM. *Num alter Matuſalē*
hic homo eſt, vt rem adeò vetuſtam, abſq; mendacij ſuſpicione
Hac ſaltem ætate eleganter ſcribendum eſſe mordicus contendūt. *poſſit teſtari?* DVD. *Quid mihi ſi hoc tempore quo reſtituta*
eſt Romani eloquij puritas, vt latine loquendum ac ſcribendū
ſit contendam, reſpondere tu poteris? CAM. *Nec eos aſper-*
nandos eſſe, qui dictione quidem multum non iuuant, ſed tamē
" *rerum copiam ſuppeditant, vti Ariſtoteles, Theophraſtus, et*

orum paulò ante meminimus, fecerũt. Nec [illegible], & eruditè simul possunt dicere, quin suo sensu abundent impediendos esse, respondebo. At ostende mihi quos hactenus tales videris. DVD. Multos Iurisconsultos hac nostra ætate vtrunq; assecutos esse videmus. CAM. Tibi & reliquis, quorum verbis aures demulcent, tales videri haudquaquam dubito, at illis auribus, quæ res quærunt, obstrepunt. Quid enim huic seculo nostro præstiterunt hi, qui alienam laudem multis vigilijs comparatam occulẽtes, ea quæ magis eruditè cõmentaria patrum nostrorum cõsueta eorum barbarie explicarunt, in eodem contextu, quem explanant, quibusdam affectatis vocabulis descripserũt? quid hi, qui voces græcas explicant, quibus in dirimendis litibus opus non habemus? Quid alij, qui absque prouentu verba tex. corrigere, aut nouo quodam sensu explanare conantur? præsertim si sensum ipsum ex reliquis, quæ scripta sunt apertum esse constat, num iccirco à communi doctorum sententia recedendum erit, cui nos stare Iurisconsulti iubent? Qui nam ipsi Iurisconsulti fuerũt? non'ne homines cæteris doctiores? quòd si homines, non'ne reliqui Iurisconsulti, qui post eos extiterunt, saltem propter uim consuetudinis sic interpretandi leges illas, audiendi à nobis sunt. Agant hi noui scriptores, qui libros nouarum interpretationũ se edituros promittunt, vt cito ad manus nostras perueniant; et paulò post res ipsa docebit, ad eludendum curiosos scholares eos libros maiori ex parte esse aptos; satis tamen eis est, si hac ratione apud hanc incautam iuuentutem ex indoctis docti habeantur. Veniant citò, vt re ipsa experiamur, an alium sensum

Iactantia Galli.

habeant, ab illis, quos commentaria explic

paucas correctiones habeant, quam ipsi gloriam

assecuturos putant: num vt sententiæ doctorum eam ob rem deleantur, quia ipsi id (quibusdam emendatis) sentiunt, quod ex cæteris eiusdem legis, vel aliorum verbis excerpunt: num propterea Accursium nugas scripsisse dicemus, vti quidam impudenter acclamant? Etenim si vnam correctionem in medium proferant, quæ probanda esse videatur, decem ex his, quæ hactenus scripserunt, ego proponam, in quibus non inutiles solum fuerunt, verũ etiam aerem verberantes, grammateos se potius quàm Iurisconsultos esse ostenderunt; quid ad nos hanc vel illam legem Pomponij potius quàm Vulpiani esse: quid item in propria vel in tertia psona Iurisconsultos loqui: quid præterea si antiquiores Iurisconsulti Paulum, & Vulpianum recentiores citant, non'ne satis notum est ex mortuorum Iurisconsultorum libris, Pandectas esse compositas: itaq; facile præpostere in libris illis multa collocari potuisse: quod si ita est, cur scholaribus hoc onus imponere conantur, vt annales reuoluãt, in quibus quis antiquior, quis'ue posterior fuerit inueniant: ac non potius graues Iurisconsultorũ sententias, quæ inclusæ paucis uerbis aliquantulum obscuris manent, non explanant: cur ipsi aut alios non defendunt, aut optimis sentẽtijs non offendũt, vt veros Iurisconsultos eos esse fateamur: Tuum proferas iudicium Duditi rogo, num properea inepti patres nostri fuerint, quia dum non possent eleganter loqui, res ipsas vocabulis incultis explicarunt? DVD. Sanè non. CAM. Malè ergo temporis huius iuuenes se se gerunt, si eam ob causam, quia aures

Altera Galli ad inuentio.

Ribaldi doctrina satis inanis.

non

grati pro rebus ipsis esse vellent. DVD. vera ais. CAM. Cur igitur Palinodiam nō concinis? DVD. Non quidem inficias te iturum puto, si dixero ingentem illam commentariorum molem, qua pene totum ius obrutum est, magna ex parte ex futilibus, & otiosis altercationibus, quas puri sermonis contemptus, et ignorantia peperit, natam esse. CAM. Iurisconsultorum quæstiones multas ab his, qui digesta in hanc formam redegerunt de industria eam ob causam omissas esse, quia superfluæ videbantur, haud te latere puto, & tamen eleganter scriptæ à Iurisconsultis erant. DVD. Ita est. CAM. Consequens igitur hoc admittendum minimè erit: scit quispiam Ciceroniane scribere, ergo vtiles quæstiones duntaxat eruditè tractat. DVD. Ignaros homines hos, satis inutiles quæstiones tractasse contendo. CAM. Interrogatio hæc tua responso indigna est, Quis enim est, qui graues, vtilesq́ illorum sententias, quæ numerari non possunt satis apertas non cernat? Id'ne illis denegabo, quod neque Iurisconsultis, neq; Theologis, neque Philosophis, neq; Medicis, neque Astrologis, ac cæteris liberalibus artibus condonatum est, ne scilicet inter multa vtilia, multa quoq; inutilia commisceantur? Est tamen vt gratias eis (Aristotele authore) pro vtrisque habeamus, cuius verba sic habent: Non solum ijs, quorum quispiam opiniones approbabit, atq; ijs vtetur: sed etiam ijs, qui veritatem non penitus attigerunt, gratias habere oportet, & hi nanque aliquid contulerunt, nam ex istis inutilibus quæstionibus sæpe ad tractandas vtiles peruenimus. DVD. Deligantur ergo, vt quæ vtilia sunt, ab inutilibus discernantur. CAMERA. Tibi'ne

Altera Galli calumnia.

aut iuniori alicui Iuriſconſulto doctoris l.

dari optas, vt frumentum pro zizanijs euellatur. ... mor illius ſententiæ Ciceronis es, cum ait: Non ſolum ſcire artis eſt, ſed eſt quædam ars etiã docendi, in qua Seruium Sulpitium ualde exercitatũ fuiſſe, ideoq́ꝫ cæteris excelluiſſe Iuriſconſultis, idem author eſt. CAM. In memoria habeo. DVD. Tu igitur an hæc monſtruoſa horum doctrina rectè tradi poſſit iudica. CAM. Quis vnquam vlli arti, aut vocabula propria, aut docẽdi methodum negauit? num qua methodo Iuriſconſulti abſque numeris figuris, atqꝫ lineis docent, eadem Mathematicus, & Geometra, ſuos diſcipulos docebit? num vti Logicus in oſtendendo argumentandi formulas in prædicamẽtis explicandis, captionibus uitandis, & id genus reliquis perpetuò laborat, itidem Iuriſconſulti laborare debeant? DVD. Non'ne Cicero dixit. Sed Iuriſconſulti, ſiue erroris obijciendi cauſa, quo plura, & difficiliora ſcire videantur, ſiue quod ſimilius veri eſt, ignoratione docendi, ſæpe quod poſitum eſt in vna cognitione, id in infinita diſpertiunt. CAM. Quid aliud Cicero dicere poterat? ſciebat enim eam ob cauſam, quia non ſatis accurate de lege agraria, peculatus, & repetundarum in ſuis orationibus ſcripſerat, poſſe à Iuriſconſultis propterea iuſtè reprehendi, Iuriſconſulti tamen, ſuam authoritatẽ in hunc uſque diem retinent. Tullius verò excluſus iam ab illorum cœtu inter oratores numeratur, qui modo id perſuadeant quod volũt, vtrum falſa an vera proponant (ſi Platoni credendum eſt) parum laborant. DVD. Ea Cicero propoſuit, quibus in cauſis illis opus habebat. CAM. Si qui leges Iuriſconſultorum legat

Cicero.

Quod Oratoris obiectum ſit.

Plato

[illegible]am principia Ciceronem haudquaquam pe
[illegible]gnosceret. DVD. Eadē quæ à pluribus scripta sunt, sed paucis cōmutatis verbis, ac plerunq; ne cōmutatis quidem toties repetita, ad paucissimum numerum librorum facilè redigi posse censeo. CAM. Sæpe enim de facultatibus proprij ingenij sui, plus quam in eo sit, sperāt homines. Idipsum planè Laurentius Valla se agere posse gloriabatur, sed succubuit. Cicero quoq; se triduo posse Iurisconsultum esse, & tamen intra inanis gloriæ limites, eius mansit iactantia. DVD. Sic peccatur à multis, qui hanc cōmentariorum farraginem nobis reliquerunt, ut cætera quæ per se grauia sunt errata, præ hoc uno leuia ac prope contemnenda uideantur, nempe vt illis impostoribus non satis sit barbare, et cōfuse omnia tractare, nisi etiam disputationibus suis sophisticē perpetuo admisceant. Summam enim ingenij laudem esse ducunt, nō uera explicare, sed bonas, vtiles, et acceptas aliorum sentētias petulanter euertere, quasi ipsos pudeat vsquam cum quoq; consentire, et nihil verum nisi idem à cōmuni sensu diuersum sit, quibus præstigijs et cōmentis veritatem obruunt, quo aliquid paulò argutius nec ab alijs ante excogitatum in mediū attulisse videantur. Itaq; de huiusmodi doctoribus, qui hoc palmarium inquirūt, uere dici potest, quod Antonius apud Ciceronem de Philosophis scribit, ipsi se compungūt suis acuminibus. CAM. Solent meretrices versutæ, ne digno nomine vocentur, optimas mulieres in iurgijs præuenire, illasq; meretrices appellant. Qui nam furor hic tuus est, vel alterius iurisperiti, à quo sic loqui edoctus sis? eo'ne calamitatis peruenistis, vt ignaros rerum tot venerandos pa-

Galli sententia.

Valla

Cicero

Galli calumnia

tres reprehendere, neq; iniurijs eos solum
Summos Pontifices, ac Reges, qui tanti eos fec
habere non pudeat? Conspice Duditi ne is, qui talem scientiam te docet, Iacobo Pratensi ludi bonarum literarum magistro similis sit, qui cum Neapoli anno trigesimo ætatis suæ iuri operã dare cœpisset (quasi omnia grammaticis patere debeant) eam ob causam nolle se Franciscum Aretinum, et Bartholomæum Socinum in iure Ciuili, nec Innocentium in iure Canonico legere palàm prædicabat, quia Sophistæ erant, eos Sophistas vocitans, quorum subtilissimas, grauesq; sententias ipse non intelligebat. DVD. Quid si ego contradixero eam ob causam, quia horum cõmentaria non intelliguntur à iuuenibus, nec adeò intelligi possunt, videri plerisq; ingeniosa, qui ea sola mirantur, & habent in pretio, quæ non intelligunt, et subtilissimam oportere rem esse arbitrantur, quam ipsi non cernant, quæ verò simplicia atque perspicua sunt, quæq; plus operis habent, quam ostentationis, ipsis vt puerilia sordent, ac nihili fiunt. CAM. Parum quidem refert à iunioribus hos patres approbari, vel improbari, modo à senibus laudentur iura callentibus: Quis enim nescit summas legum legere, vt deinde libros satis ieiunos componat? itaq; lactentes iuuenes non dicam doceat, sed decipiat? Commentariorum nanque mentionem non facit, vt ex suo ipsius capite omnia deprompta fuisse ostendat, dum nil aliud quàm commentaria describere conatur, non quidem in hoc, sed in applicando leges, easq; propositæ rei accommodando, strenui Iurisconsulti omnis vis sita est, hoc ipse agat, si sibi fidem haberi optat, nec ex commentarijs anti-

Gallus

stant tacitis authoribus, excerpat, itaque ...enibus, nobis autem senioribus satis notos libros excudat. Quis enim hoc audiens risum continere poterit? Nempe vt dum commentaria omnia reijciunt, ipsi noua velint excudere, à suisq; discipulis commentaria scribere permittant, qui quantum in iure profecerint, suis libris ostendunt: Satis esse putantes, vt à quibusdam alter princeps Iurisconsultorum, alter magister vocetur, vel ab alijs nouis titulis honestentur; putant fortasse suos limites hæc commentaria non exire, vt iure ab alijs irrideri possint? DVD. Illa commentaria hi homines non aspernantur, quæ optima ratione scripta sunt. CAM. Illorum commentaria, quæ impressa iam sunt, cum alijs comparentur; & vtrùm ipsi scribendi formam alijs præscribere possint, an verò silere debeant, facile iudicari poterit. Quis audiat non vnum, sed omnes doctores, Sophistas vocitari, & hanc calumniam magnis cachinnis non irrideat? Hoc delirium Duditi animum meum, vt hæc scriberem impulit, & si senis cum iuuene indecora sit omnis disputatio, quando vti Plato ostendit, alter docere, alter verò audire duntaxat debet. Est'ne aliqua stellarum inclinatio, vt quomodo Lutheranorum secta hac ætate à Patrum Theologorum omnium cōmentarijs abhorret, eodem hi noui scholares, minuti, item Philosophi aliqui, eandem sectam introducere audeant? Quis eos docuit, si antiquiores, illos docere non poterant, soli fortasse didicerunt? Ecce quem fructum tulerunt, dum à cōmentarijs, quæ non intelligūt, abhorrent, nempe ut eos Sophistas uocent, et cum alter alterū docet, totū ius ambo corrumpāt. DVD. Breui fu-

Simul approbāt cōmentaria, quæ oīno improbare nequeunt.

Galli verba.

turum puto, vt fucus ille, quem pauci bo... nus ab hominibus cognoscatur, quã Aristotelicæ ... stiana taceam) philosophiæ professorum impostura, nostro seculo omnibus explorata atque patefacta est. CAM. Quod Iurisconsultorum commentaria ignorantia ductus flocci facias, impostores verò optimos Philosophos nomines, eosque irrideas, existimationis tantum tuæ periculo hoc facis, at velle cum Lutheranis omnes catholicos patres reijcere, atque explodere, si hoc his verbis, quæ locutus es sentis, satis malum esset, caue si sapis ne Sorbonæ cẽsuram subeas. DVD. Quanquam ex illis tenebris quamlibet densis, ac planè cimmerijs, quosdam fortassis emergere, & ad culmen eruditionis aliquando aspirare negare non audeam, tamen à recta dicendi ratione abhorrent, & illis similes sunt, qui Romam petentes, plana ac tuta dimissa via, per aliam asperam & longam, atque infestam iter facere maluerũt. CAM. Si hos tu damnas, quid de te dicam, qui deuium iter ostendis? DVD. Peruium quidem ante glossas erat. CAM. Viua voce, quæ nescio quid latentis energiæ habet, ab illis iura tunc explanabantur, qui pro glossis erant, vnde & glossæ, & cõmentaria originem habuerunt, Reipublicæ consulentes, quæ vt rectè lites dirimantur, curat, horum iuniorum nenijs omnino exclusis. DVD. Censes ergo hæc cõmentaria ex animo suscipienda esse? CAM. Memor esse debes quantum ad ipsam Theologiam attinet, Moysen gentis Hebrææ, primũ omnium diuinas leges sacris literis explicasse, et tamẽ in hac sacra Theologia cõmentaria iurisperitorum nõ defuerunt (sicut libri Talmud ostendunt) qui ius hoc diuinũ interpretarẽtur, illudque

Galli verba.

In oĩ ætate commentaria legum fuisse.

quoq; Paulus,et cæteri Apoſtoli fecerūt, teſtamento enucleando, quæ ſine eorum expo[illegible] aliter fortaſſe à nobis explanata fuiſſent. Quod autem ad ius ciuile pertinet,reminiſci quoq; poteris poſt curiatas Romuli Leges, Numam Pompilium primum fuiſſe,qui leges Romæ tulerit;quas cùm propter ſeditioſos iudices,qui preceptore carentes, illis abutebantur, populus ferre non poſſet,& prope viginti annis in deſuetudinem abyſſent, decem viros legibus ſcribendis creauit;qui leges ex libris Solonis in latinum ſermonem conuerſas duodecim tabulis ſiue eburneis, ſiue æneis expoſuerunt, nam præter decem,quas à Græcis habuerant, accepta poteſtate à populo,corrigendi,& interpretandi leges,has duas tabulas addiderūt, itaq; lex duodecim tabularum appellata eſt. Deinde verò alios Iuriſconſultos extitiſſe,qui ſumma cum ratione leges has,& cæteras,quæ deinde perlatæ fuerunt,interpretari adeò ſubtiliter cœperunt, vt ad apices quoſdam peruenerint, de quibus minimè curandum eſſe,noua lege ſtatutū fuit, ad quæ prætores ipſi animaduertentes, vt omnia rectè conſtituerentur,æquitatem ipſam ijs apicibus præferendam eſſe,multis ædictis interdictisq; ſanxerunt;quam æquitatem denuo Iuriſconſulti interpretari cœperunt,modò verba explicando,modo mentem prætoris ad multa perducendo, modò verò ea quæ apertis verbis ſancita erant,limitādo. Ariſtoteles uerò(ut alios taceam) ſcripſit libros complures,quos hi,qui Ariſtotelem audiuerunt,eam ob cauſam nouis commentarijs interpretari neglexerunt,quia non ſolum dogmata Ariſtotelis ſcribebant, verū etiam reliqua omnia,quæ pro explanatione dogmatū neceſſaria

videbantur, uoce addebant. Sic enim The. & alij eiusmodi, quasi per manus Aristotelis ... Alexandri Aphrodisiensis tempora pduxerunt, qui cum ... illi diu sepulti iacuissent, deinde Romam à Sylla delati essent, eos tum ore, tum scriptis explanare cœpit, cum magnam illorũ difficultatem intelligeret. Deinde autem cæteri Peripatetici, veluti Simplicius, Ioannes Grammaticus, Porphyrius, & alij complures Græci, Latini, & Arabes imitati sunt. Ita quidem vt Aristoteles suorum dogmatum commentum fuerit, sui item discipuli, donec aliorum commentaria habuimus. Hæc enim si rectè expenderis, protinus iudicabis, nullo vnquam tempore Aristotelem, ipsasq́, tum diuinas, tum humanas leges sine cõmentarijs fuisse.

CAPITIS SEXTI §. PRIMVS.

Ratio docendi, discendiq́ iuris, ab his præceptoribus, qui à commentarijs abhorrent, hoc loco damnatur.

ANDREAS DVDITIVS. CAMERARIVS.

NON quidem inutile erit, si studendi modum, quem iuuenibus Iunior quidam hac nostra ætate præscribit, intuebimur, vt deinde quid boni ab illius doctrina sumere debeam, quid item vitare, te loquẽte intelligam. CAM. Quæ nam ista sunt? DVD. Exigit in primis, ne illotis, vt aiunt, manibus ius aggrediamur, vt mediocriter literis Latinis, ac Græcis imbuti simus. CAM. Ego vero eam latinæ linguæ cognitionẽ ab hoc requiro, quæ à iuuene annos xv. nato haberi potest, vt deinde

Iunioris opinio.

mixtim

latinæ operam dare possit, itaq; inge-
..., & simul cum doctor esse cœperit, latine in-
...uius explicare possit, epistolas item ad amicos dare, & cum oportuerit, apposite, quantum Iurisconsulto cõuenit, orare; Græcas uerò si mediocriter habeat, vt ipse inquit, non asperner, nam vocabula Græca lingua à Iurisconsultis latinis legibus inserta, tum legere, tum explanare cõmodius poterit, si tamen non habeat, eam ob causam non requiram, quia absq; illis perspicuè Iurisconsultorum sensus, atque sententiæ patent: Itidem, & nouæ constitutiones, quæ ex græco in latinum versæ sunt, falsitatis nullam suspicionem habent; velle autem Græcã linguam ad summũ callere, uel Hebræã addiscere, uti quidã doctor iuuenis Machlineæ cõtendebat, res Iuriscõsulto satis inutilis est. DVD. Non'ne Marcus Cato cùm annum lxx. ageret, Græcam linguam didicit? CAM. Non tamen vt leges explicare posset, nec tantum profecit, vt eleganter scribere potuisset, satis sibi esse ratus, si legendo, linguam Græcam intelligeret, quem si imitari voluerint, non contradico, DVD. Quid per hanc imitationem tu intelligis? CAM. Cum aliud verba græca intelligere sit, aliud lingua illa, aut optimè loqui, aut scribere posse: primũ permitto, secundũ Iurisconsulto veto. DVD. Qua ratione alterũ ab altero diuellis? CAM. Quoniam experientia docet, multos Italos linguam Gallicã intelligere, qui tamen rectè loqui, vel Gallicè scribere ignorãt, satis sufficere Iurisconsulto censeo, si quid voces illæ significent, intelligere possit: nisi Athenis iura explanare velimus. DVD. Docet secundo loco, vt quatuor Institutionum libros legamus, perlega- Iunioris opinio.

musque CAM. *Assentior, modo non* .
DVD. *Magnam illorum partem absque do*...
telligere censet. CAM. *Vera ait, sed quia multa, qua*...
bere possunt commista, quæ male intellecta, falsa aliqua principia in mente iunioris ædificare incipiant, quod satis pernitiosum esset; doctorem vt habeant consulo. DVD. *Id ipsum ille suadet; vt studiosi iuuenis labor minuatur*. Exigit *tamen, vt crebro icirco has quatuor libros perlegat, vt memoriter illos recitare queat*. CAM. *Cum scire leges non sit earum verba memoria tenere, sed vim & potestatem habere, crebram lectionem laudo, verba verò memoriæ commendanda esse non censeo; est nanque ratio hæc quædam, qua hebes huius iunioris ingenium fiat, neque incipiat ex verbis ad res conuolare; Equidem multos vidi, inter quos quendam dominum Ioannem Sancti Iuniani natione Gallum, à quo totum codicem, contextus nimirum absque glossis Beneuenti audiui, qui & Codicis, & Decreti verba omnia in memoria habebat: cōsultus autem de aliquo negotio, nil, quod facto proposito applicari posset, rectè respondebat*. DVD. *Deinde cum iunior iste Pandectas audire vult, ne eius ingenium multitudine rerum obruatur, veluti in tabula quadam rasa, in eius mente rubricarum continuationem depingi optat, non absque obseruatione aliqua eorum, quæ Iuriscōsulti in ipsis edictis, atque interdictis tractant*. CAM. *Suspicari incipio Andrea, ne homo iste ab amplissimis campis Rhetorum exiens, cum ad spineta Iurisconsultorum peruenit, absque magistro iuris ciuilis doctor esse voluerit; non quidem, vt vel aggrediamur, vel quædam principio intelligamus, Iuris*-

Iunior

H

..udendi rationem edisserit, sed integrum
..atuor legendum esse suadet; quid enim noui
..uomo iste se inuenisse putat, præterquàm rationem, qua suos Iuniores confunderet? DVD. Quæ confusio? CAM. Non'ne Rubricas intelligere, & quædam principia legum intueri ipsi quatuor institutionum libri (si optimè declararentur) commonstrant? hoc quidem, si eum audiremus, huic ab eo instituendo iuueni continget, quod cuidam inani gloria referto euenit, qui dum gloriaretur se cibaria pro rege parata illo die mane comedisse, increpitus à socio, cur id mendacium diceret, respondit, non'ne coquinam regis intrauimus, vbi optimus odor illorum spirabat, unde nobis magnus appetitus prouocatus fuit? ò quot Pauli præsertim, Papiniani, et Africani leges Andrea inuenies, quas tu adeò splendidus orator, qui Latina, & Græca optimè nosti, atque ingenio multum vales, etiam doctorum commentarijs adhibitis, vix explicare poteris: quot quæstiones præterea utiles ac necessarias tractare necesse erit, quas ut mente rectè concipias, easq; vsq; ad radices intelligas, vocabulorum oblitus adeò à mente abductus quodammodo videberis, vt an apud te sis, interim non cognoscas. DVD. Hoc dem, sed si à te denuo quæram an à notioribus, et vniuersalibus incipiendum sit, vt deinde ad singularia procedamus, quid respondebis? Iunior CAM. Hunc ordinem Aristotelem, ipsosq; Iurisconsultos seruasse respondebo. DVD. Opinioni ergo ipsius tu subscribis. CAM. Sanè non, nam aliud est in omni re disserenda ab vniuersalibus ad singularia deuenire, vti Aristoteles, ac Iurisconsulti fecerunt. Aliud de omnibus rebus vniuersalia intelligere,

& rursum illis omnibus expletis, quæ ...
continent, post magnum temporis interuallu...
ria venire, quod nemo ante hunc hominem ne somniu...
dem; facile nanque uniuersalia ipsa è memoria excidere possent, antequam singularia explicêtur: quid enim aliud est Rubricas intelligere, quam signa quædam eorũ quæ in loco illo tractantur, videre? quas si declarare, vt decet, volueris, perinde erit, ac si argumenta capitum alicuius libri legens denos quotidie libros hunc in modum reuoluas, deinde verò nihil intelligas: Si verò illas vt decet declarare volueris, maiori certè tempore opus erit illo, quod ipse requirit; neque aliud interim erit, quàm Institutionum libros rursum minori cum vtilitate audire, maiori verò eaque inani gloria lectoris, qui Scholares eludere conatur, dum ipse doctorum sententias quasi suas recenset: et de ipsis legibus alieno labore accommodatis indignè triumphat. Hoc quidem perinde iuueni audienti erit, ac si eloquentem concionatorem aures demulcentem audiat, paulò vero post omnium obliuiscatur. DVD. Durum est vastissimum illud pelagus præceptionum, hominem imparatum intrare. CAM. Non'ne Institutionum libros iunior iste audiuit? num ipso initio mare Oceanum intrabit? non quidem, sed vt Scaphis prope littus, deinde amplioribus nauibus paulò longius, tum demum magnis per mare nauigamus, sic satis Iuueni fuerit, si Rubricam optimè explanatam audiat, deinde leges, quæ sub illo titulo sunt: itaque pergat, donec aliquantum eruditus, Rubricas legum, ipsasque leges, quæ passim citantur, mortuorum libros reuoluēs, solus omnia intelligere possit, non autem veluti

Iunior.

ꝑpetuo edoceri velit. DVD. Hæc quæ Iunior
...uestigio addidit; verũ ut operi incboato fa-
...ponatur, nihil prætermittatur eorũ, quæ iuris nostri authores prodiderunt, neq; ad cumulandam Iuris prudentiam pertineant. Conabor equidem eum, quem (vt dixi) instituendũ susceperim, quasi decurso spatio, á calce, vt ita dicam, ad carceres reuocare. Itaque iam inde ab initio repetita Pandectarum perlectione, omnia sic excutiam, ut nihil tam munitum sit in his libris, quod non persequar, et explanem. CAM. Nil mirum, si homo iste aliter docens, quàm Iurisconsulti, nudam Pandectarum literam quadriẽnio legendam esse statuerint, hunc docendi ordinem præscribit; nam tempora nouarum sectarũ sunt, quarum vna hæc erit. Dicat rogo vir iste, si principio libros Institutionum, sic relegẽdos esse censet, vt memoriter recitari possint, Rursum Rubricarum seriem ex mente Iurisconsultorum explanare vult; postremo verò, & minutiora ab ouo (quod aiunt) se explicaturum pollicetur, quando causarum patronus, aut Iudex hic eius discipulus esse incipiet, num in alio seculo? DVD. Libros Pandectarum, & Codicis Iustiniani quarto Iunior
mense se perlegisse ait. CAM. Silere eos debere prudentes censent, qui dicta deglutiẽtes, vel potius discurrẽtes, ea non concoquunt, quæ in eis continentur; quando, si facile est optima obsonia deglutire, satis difficilis eorum concoctio esse solet, num solus ipse sapit, solus oscitanter nõ legit, aut pandectas, et Codicẽ nõ habemus, ut mox experiamur, an hoc tẽpore hi doctissimi iurisconsulti Galli, qui nunc uiuũt, id ipm agere possint? DVD. Iunior
Nemo quidẽ est, qui ante eum Tribonianũ eam ob cãm arguere

ausus sit, quia in tractando cuiusque titu...
dinis aut methodi rationem habuerit. CA...
homo iste peruenit, vt sicut quidam hac nostra a...
tes se Philosophos magnos ostendere, Aristotelem reprehendere cœperunt, ita iste Tribonianum arguat, hoc planè deest, vt ipsi soli corrigendi, interpretandique leges ea potestas detur, quæ decem viris data fuit, vt leges duodecim tabularum corrigerent. Num Iurisconsultorum dicta ordine describere Tribonianus compellebatur: an potius ex immenso illo pellago, quasi per medium profundum incedens, vtiliora nobis tradere: non quidem hæc corruptela ferenda est, vt quidam propterea, quia quatuor vocabula latina, totidemque græca, non tamen sine indice, quem perpetuò in manibus habent, coniungere norunt, sacram scripturam, Pandectas, Platonem, Aristotelem, Hippocratem, cæterosque omnes se se corrigere posse, perfricta fronte audeant. Vtinam præstò hic homo esset, vt experiri possim, an de ijs, de quibus eum interrogarem, sua hac fœlici memoria protinus responderet. DVD. Non ita hoc accipi vult, quasi eò aspirare hoc studio posse contēdat, vt omnes casus, qui quandoque inciderint, quidque de singulis respondendum sit, in promptu habeat; natura enim rei non patitur hæc vllis literis, aut scriptis comprehendi, tantum abest vt hominis memoria contineri possint: quapropter eorum stultitiam admirari solet, qui vulgatissimis interpretum commentarijs legendis omnem ætatem conterunt. CAM. Suspicabar iandudum hunc Rhetorem esse, nunc verò his auditis vehemens rei huiusce existimatio in animo meo orta est: incidit nanque in illum errorem, qui multos di-

Iunior

Iuriſcōſultorum memoriam eſſe oportere.
fortaſſe tu ſentis? CAM. Illis ſubſcribo, ſi ip-
...ataria intueamur, vel minutas Iuriſconſultorum ſententias, ſingularumq; rerum determinationes in memoria habere voluerimus. DVD. Et ergo ſubſcribis. CAM. Minimè. DVD. Cur? CAM. Scito mi Andrea in omni lege (quæ nunquam ſuper aliqua ſpecie indubitabili fertur) quinq; conſideranda eſſe. Primum ipſam latinam phraſim, quam eum optimè intelligere puto: Secundo factum, quod vt lex fieret, occaſionem dedit, & hunc alieno labore deſcriptum ipſe habet: Tertium rationē dubitandi, ne ſuper re indubitabili lex facta ſit: Quarto rationem, rem expediendi, quæ duo poſtrema ipſum quoq; commentariorum ope intelligere reor: Quinto prima principia, ex quibus dubitandi, iudicandiq; rationes oriuntur, quæ cum pauciſſima ſint, ſic memoriæ commēdari poſſunt, vt raro proponatur quæſtio, cui in promptu ab eo, qui illa nouit, reſponderi non poſſit; nam certus ille eſt, qui hæc nouerit, nullam inueniri poſſe legem, quæ his principijs contraria eſſe poſſit; quo fit vt tametſi legis hoc nominatim determinantis memor non ſit, id aſſerere non uereatur, quod principijs ipſis quadrat: quòd autem hic homo iſta principia ignoret, nil mirum, ſiquidem commentaria doctorum iſta docent, qui moralem philoſophiam ſimul & ius callent, hic autem ab vtriſque abhorret. DVD. Poſtquam ſuo ordine Iuuenes eruditi erunt, eorum arbitrio relinquit, vt his cōmentarijs ſe ſe ingurgitent. CAM. Et hoc quidem ut dum ipſum audiunt, eius verſutia nō detegatur. DVD. Quæ? CAM. Nempe vt, dum in commentaria

Iunioris concluſio.

debacchando, vnde omnia excerpit, quæ interim iuniores isti, commentaria non legant, habeatur. Sine aliquot annos præterire Andrea, & item doctissimorum Iurisconsultorum, quos Galliarum regnum nunc habet, illorum inquam, qui ab his cõmentarijs omnem doctrinam acceperũt, re ipsa experieris, quàm dissimiles successores habituri sint, si hæc pestis interim è medio non auferatur.

CAPITIS SEXTI §. SECVNDVS.

Quomodo hi discere debeant, qui cõmentaria sequuntur.

ANDREAS DVDITIVS. CAMERARIVS.

Age Camerari, viam mihi commonstra, qua commentarijs mihi propositis, ius discere debeam. CAM. Tibi, qui linguis præditus es, logicæ item, vt formas argumentandi scires, ac morali philosophiæ operam nauasti, quæ multum tibi ad intelligendum principia prodesse poterit, librum Institutionum à doctore optimo, ut principio audias, consulo, qui absque glossis, & cõmentarijs nudam literam explanet, quædam duntaxat prima principia, quorum capax eris, enucleando. Secundo autem anno, & tertio, Pandectas audiens cæteris dimissis commentarijs, Paulum Castrensem, Odofredum, Albericum, & Petrum eme, quos eatenus legas, quatenus textum et glossas declarant, ne alios legendo menti tuæ tenebræ offundantur. postea verò reliquos doctores legito, eaque sit octo annorum ratio studiorum tuorum: memor calami, vt si qua legeris, quæ obseruatione digna sunt, in locis tibi notis illa colloces, itaque memoriam eorum, quæ legeris, conserues. Vnicam item

lectionem

tempore, quo omnia legis, audire memento, ... ado nullam audias. Occurrentes præterea quæ... es disputare, tum vt ingenium acuas, tum vt concertare cum patronis assuescas, quotidie ne obliuiscaris. Postremò è schola recedens, vt ciuilia intellectu practico tractare sensim possis, consilia Alexandri, Socini, Decij, ac Decisiones tum Consilij Neapolitani, tum aliorum tribunalium, quantū licebit, percurre: pro causis beneficiorum, Felinum, Consilia Oldradi, et Ludouici Romani, tractatum de beneficio, idq́; genus alios, & decisiones rotæ. Hoc enim si effeceris, doctoratus insignia digne accipies, causasq́; non admodum rudis agere incipies. DVD. Quis tot librorum volumina legere poterit? CAM. Si non potes omnia, sat erit multa ex eis legisse. DVD. Hoc si egero, apprimè doctus euadam? CAM. Tunc potius, siue iudex, siue causarum patronus fueris, veram Iurisprudentiam discere incipies. DVD. Quid istud? CAM. Quoniam leges, quæ in scholis deglutiuntur hoc tempore, Baldo teste, digeruntur, cum Dauide tunc te dicturum non dubito: Nunc cognoui quod bestia eram, putabam me in iuuentute doctum esse, sed ecce quomodo vir iam factus nunc discere incipio, taliq́; experimento commotus, cum Iuliano perpetuò dices: si alterum pedem in fouea haberem, adhuc addiscere vellem. DVD. Belle omnes iuris professores, qui iura docēt, imperitos esse his verbis iudicasti. CAM. Cum multos de cathedris iura publice interpretantes viderim, qui etsi ingeniose iura scholaribus explicarent, causas tamen agere nesciebant, minimè agnoscentes, non aliud esse rititudinem (vt ita loquar) processus ad finem

Iuniorum temeritas.

Cathedrarij ... ita

vsque ducere, quàm exercitum ad diem b...

dem, vt illi, hanc arcem oppugnant, quæ comm...
mento esse possit, inimici verò ex diuerso eam defendu...
tereadum processus agitatur: multa impedimenta occurrunt,
quæ nisi è medio auferantur, iustum, iniustum facere possunt,
iccirco illorum, qui hoc modo strenuè militare nō norūt, haud-
quaquam memini. DVD. Quid si prius hoc egerint, deinde
verò cathedram ascendant, iuuenesq́; vt memoriam exerceant,
doceant? CAM. Hos ego supra omnes commendabo, modo
dum legunt, potius quæ redundant, reponant, quàm ipsi ea, quæ
mane dicturi sunt, nocte discant: Væ illis scholaribus An-
drea, quorum magister heri ignorabat ea, quæ hodie scholares
docet, quiq́; eos magistros audiunt, qui causas defendere ne-
scientes dulci phrasi eorum aures demulcent, nec aliud ab ipsis
præter quasdam futiles vocabulorum correctiones, quasi sub
ferula adhuc maneant, quotidie audiunt: quid nam hi præsta-
bunt, qui per medium profundum pelagi huius iuris ciuilis eun-
tes, margaritas, quas ex eo haurire deberent, cum scholaribus
communicare haudquaquam possunt? hi'ne optimi doctores
erunt, qui dum legunt, quasi legum argumenta omnia enarrant,
addētes, vt quisq; suū sibi legum indicē scribant? non'ne ex illis
hi sunt, qui lactentes dūtaxat, hac inani doctrina enutrire so-
lent, parum animaduertentes coram doctis magistris tales au-
ditores sæpe inueniri, qui multa in magistris, quos audiunt re-
Ars memoriæ. prehendere possint? DVD. Paradoxū certe hoc est, eos dam-
nare, qui memoriam exercendam esse suadent. CAM. Absit
me hoc dicere. DVD. Quid igitur contendis? CAM. Expe-

...idrea, quàm cuiq; (etiam imbecillam me- ,,
...) in promptu sit, omnes domos patriæ suæ, aut ,,
...orem partem illarum, nomina dominorum, vxorum, ,,
filiorum, famulorum, et artes quas exercent memoriter recen- ,,
sere, is verò, qui exterus est, etsi optimam memoriam habeat, ,,
& ei omnia scriptis tradantur, longiori tempore id agere, ,,
nec æquè benè referre poterit. DVD. Noui, sed quid ænigma ,,
hoc sibi velit non intelligo. CAM. Vis omnes leges in memo- ,,
ria habere? DVD. Nil præter hoc opto. CAM. Age vt cæ- ,,
teris posthabitis libris, quasi ciuitas tua, in qua verseris, lectio ,,
perpetua Iurisconsultorum sit, sic eos intelligendo, vti commen ,,
taria doctissimorum virorum docent, & protinus memoriter ,,
tu quoque absque labore omnibus quærētibus rectè poteris re- ,,
spondere. DVD. Vllum librum vt legam vis? CAM. Aliud ,,
diu studere est, aliud honestæ voluptati parumper indulgere.
DVD. Quid de indice propria manu scribēdo sentis? CAM. Indices.
Hi veri indices sunt, qui omnia cōmonstrant; si tamen hi, quos tu dicis, fiant, non improbo, modo initio iuuentutis non scribantur, quando nullum iudicium, nullumq; rerum delectum scholaris habere potest, sed in doctrina crescere incipit; indices inquā, in quibus neq; formulæ argumentorum, quæ aut excluduntur, aut permittuntur contineātur (siquidem laborem hunc Albericus, & post eum Lucas à penna sustinuerunt) neq; ponalegum Alexandri, Baldi, Troiani describant, hæc enim tum puerilia sunt, tum laboriosa potius, quàm ingeniosa veterano milite satis indigna. DVD. Quæ igitur scribam? CAM. Illas sententias in hoc tuo indice te scribere velim, quibus in dirimendis li-

tibus utaris, non autem ut Thrasonis insi-
lis plebi te Iurisconsultum ostendas. DVL.
continuum studium ad exercendum memoriam in o-
Pro memoria. tentijs iuuentutis tuæ tempore seruasti? CAM. Tres libelli è
latere meo nunquam discedebant, quorum in vno sententiam cum
lege ipsa, in qua sententia continebatur, scribebam. In altero,
sententiam absque lege. In tertio legem absque sententia; itaque
quotidie in singulis, quas poteram, aut Iurisconsultorum, aut
Canonum, aut Feudorum, aut glosarum, aut doctorum, aut con-
stitutionum regni sententias colligebam, atque memoriæ manda-
bam, die verò Sabbati, & Solis num omnia quæ didicissem
memoria tenerem, hoc modo experiebar: librum scilicet illum
die Sabbati in primis legens, in quo sola sententia, absque Iuris-
consulti lege, vel doctoris loco continebatur, etsi è memoria
exciderat, promptum remedium habebam videndi alterum li-
brum, in quo sub eodem numero lex scripta, vel doctor erat,
vt facilè illum reperire possem. Altera verò die Solis, tertium
librum legebam, in quo sola lex scripta, vel doctor erant, id ip-
sum agens, si è memoria quid in se lex contineret, excidisse sen-
tiebam. in fine autem mensis, pro toto mense pluribus diebus id
ipsum agebam, identidem per menses, & annos, quem in mo-
dum die, qua insignia doctoratus suscepi, plusquam quinque mil
lia sententiarum numeraui, quas in memoria habebam.

Primus liber sub numero. 1. Feuda paterna nõ hæredi-taria alienari non possunt absque consensu agnati. c. i. de Alie. Feud. Pat.	Secũdus lib. nume. 1. Feuda paterna non hæreditaria nõ possunt alienari absque consensu agnati.	Tertius liber sub numero 1. c. Primum de Alien. Feud. Paterni.

in margine ponis? CAM. Vt promptũ
sim redire, in quo & sententia, & contex-
... pt. sunt.

CAPITIS SEXTI §. TERTIVS.

Ordo docendi, quem hi seruare debent, qui Commentaria sequuntur.

ANDREAS DVDITIVS. CAMERARIVS.

QVIS legendi modus? CAM. Cura vt prius ad legendum idoneus sis, quam rationem legendi inquiras. DVD. Quid si absens tunc eris? CAM. Alios de re hac consulere poteris. DVD. Tuo ex ore hoc scire opto. CAME. Præcepta, quæ á doctore seruanda sunt, ne indecore legat, hæc sunt, quippe, vt tam corporis, quam digitorũ, ac brachiorũ gestu in docendo vtatur, tempusq́; sciat, quando uox mutanda sit, ne vno dicendi modo, & plerunq; cantando, auditorum aures offendat: sed mutatione vocis eos attentiores reddat. Hæc enim te (qui Ciceronis, & Quintiliani præcepta, tam diu legisti) latere haudquaquã existimo, illa memento seruare. Deinde cum Rubricas aggredieris, noli quæstiones illas tractare, de quibus doctores in ea concertare solent, vel præfationes longissimas præmunire, in quibus, vt docti videantur, decem, & plerunque quindecim dies consumunt; sed summa quadam lucida, veluti breui epitome eas eatenus explica, quatenus ad ipsius Rubricæ, & literæ explanationem necessaria sunt; vbi verò quæstiones desint, perpetuo (optimi doctoris officio fungens) dum Rubricas explanas, principia, quæ legis-

latores (quasi pro basi legis promulgan... ce, nam hi veri termini sunt, quos iuniores, n... res, atque eos, qui magnos progressus habent, ipsos... re necesse est, ne cum illis erret, qui putantes illos scholares recte terminos didicisse, qui definire aliqua norunt, vt pote quid sit tutela, idque genus alia, tametsi ea ignorent, quæ fundamentũ, et basis omnium legum sunt, quæ de ipsa tutela loquuntur. De*inde volo, vt in contextu explicando, ea duntaxat obserues, quæ notanda sunt, etsi deinde aliqua extranea tractari cõmode postea non poterunt, quam breuissime illa recensere, dum contextum interpretaris, inutile non erit, modo integrum contextũ in primis explanes, ne auditorum menti tenebræ offundantur.* DVD. *Quid si omnia cõmode vna lectione narrari non possint?* CAM. T*unc litera principio explicanda est, sequẽti uerò die vel diebus reliqua enucleanda, ita quidem ut contextus, nec absque sua dote explicetur, nec farragine doctrinarũ obruatur.* P*ostea verò cum ad* Gl*ossas perueneris, permitto quidem, vt diuisione vtaris, non tamen adeo minuta, vt mentem scholaris confundas, quin potius viam eis munias, ut cõmodius, & apertius omnia intelligant.* Exi*go item, vt cum iura à glossis citata explanare necesse erit; ante omnia, quasi dicere id nolis, paucis verbis tum* R*ubricam tituli illius, sub qua lex sita est, summatim declares, tum etiam aliqua præmunias, quæ ad intelligentiã contextus necessaria sunt, itaque verba* I*uriscõsulti in ipsis legibus contenta referas, vt paucis verba illa, quæ difficultatem habent, facile enucleare possis, nisi vna ex illis legibus sit, quæ integra lectione opus habent; vt pote. l. si is qui ducẽta. §. vtrũ.*

s hunc in modum explicitis, quædam
ſſæ, vt dicas cõſulo, ea ſcilicet, quæ cum
...ua non ſunt, vel cõmode dici non poterunt.
... ista, Bartholi doctrinam eodem ordine explanare incipias, aliqua in medio doctrinæ illius addens, quæ doctores ſiue illo in loco, ſiue in alio pro dirimendis litibus contemplantur. Et ſummatim ſic legere debes, vt quælibet lectio tria contineat, primam, vt terminos, quos paulò ante dixi explices: Secundo verò loco citatas leges, vt decet, explanes, itáque & iuniorum, & mediorũ, atque eorum, qui proceſſerunt animos pabulo legum paſcas. Tertio autem loco, vt prouectioribus aliqua cumules, vel contempleris, quæ veluti obſonia ipſis conuenientia domum reportent; memor perpetuò, ne illa cumules, quæ ab alijs coaceruata ſunt, quæ ſatis referuntur, ſi doctorem cites, qui hoc egit, ei, ſi rectè ſtatuta ſunt, ſubſcribens. Vbi verò cumulare vis, noua afferto; noua inquam in campis Iuriſconſultorum diſperſa hactenus non aceruata; ſi qua verò contemplaris, grauiſſima ea ſint, & memoratu digna. Poſtremò bis, vel ter in menſe ad ſummũ, volo vt ab omnibus doctoribus ſegregatus, philoſophari incipias: modò hos defendendo, modo illos reprehẽdendo, atque ita ſupra tectũ (quod aiunt) ambulans, apicesque ipſos attingens, auditorum ingenia acuas; non vt ſophiſtæ fiant, ſicuti ille Iuriſperitus arbitratur, immo potius, vt mente arcana legis penetrare aſſueſcant, tum vt alios doceant, tum vt mature iudicare diſcãt: nã qui ſubtilia nouit, lõge magis craſſiora cognoſcet. Hoc ſcholaribus tuis ſuadeas rogo, ne forte cum illis vitam ducant, qui perpetuò neſcio quam galeam nõ ferreã,

ſed carneā ſatis hebetē, in capite hab.
te cernant, impediuntur, et quaſi ſtolidi
Hactenus legalia inuitus enarrauerim, qu...
Theologica tractare noſtrum nunc inſtitutum eſt. At qu...
re hac agere cœpimus, hoc unū ſpirituale his addam, cuius ſcholares certiores tuo ore vt fiant ꝑuelim. DVD. Quid iſthuc eſt? CAM. Quippe neminem eorum vllo vnꝙ tempore ſaluū fore, ſi in iudicando errauerint, niſi quinꝗ impleat, quæ ad ſalutem Iuriſconſultorum ſunt neceſſaria. Primum vt minus idonei magiſterij inſignia nequaquam accipiant: de illis loquor, qui triennio in ſcholis ius audientes, ac vocabulis potius ꝙ rebus operam nauantes; doctos ſe ſe eſſe cenſent. DVD. Poterunt poſtea proficere. CAM. Primum damno, & hoc ſecundum, ſi videro, non improbabo. Secundum, vt antequam iudicent, omnem actorū ſeriem, quæ accurate legerint, in memoria habeāt. Tertium, vt Iuriſconſultos eam ob cauſam, anteꝙ iudicent, reuoluant, vt ius facto applicare ſciant, ne forte inter eos numerentur, qui cum iudicant, proprio iudicio leges nouas formant. Quartum, ne propter oblectamēta huius vitæ, quibus operam plerūꝗ dant, lites terminare deſinant. Quintum, vt non ſolum, non prece, pretio, odio, vel amore iudicent, verum etiam, vt id quod in ſententia ſcribunt, agant, nempe vt quomodo exordiri incipiunt, viſo proceſſu, & cætera, quatuorꝗ ſanctis euangelijs coram nobis propoſitis, & per nos reuerenter inſpectis, dicimus, &c. eodem re ipſam mentem ſurſum attollant, dominum obſecrantes, cuius veritatem euangelia teſtantur, vt cum veritate iuſtum iudiciū facere poſſint, hæc perſæpe pro mercede

as, obnixe rogo, quoniam Deus non qui per os Prophetæ dicit: Si verè vtiq; quamini, rectè iudicate filij hominũ. Etenim in corde, iniquitates operamini in terra, iniustitias manus uestræ concinnant. Quare tu enarras iustitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu verò odisti disciplinam, & proiecisti sermones meos retrorsum. Si videbas furem, currebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas. Os tuum abundauit malitia, & lingua tua concinnabat dolos. Sedens aduersum fratrem tuum loquebaris, et aduersum filium matris tuæ ponebas scandalum; Hæc fecisti, & tacui. existimasti inique quod ero tui similis, arguam te, & statuam contra faciẽ tuam: quæ cum audisset Propheta, euestigio subiunxit; Intelligite hæc, qui obliuiscimini Deum, ne quando rapiat, & non sit qui eripiat. DVD. Non ne & isti, si eos peccasse pœniteat, salui erunt? CAM. Veh iudici, qui ante Pascha, nõ ante diem illam cum iudicat, peccasse se cogitat: Scriptum enim est: non remittitur peccatũ, nisi restituatur ablatum, quod quidem pauci Iudices faciunt. Dic quoque ista ijs, qui patroni causarum erunt; dic & ijs, qui procuratores euadent, qui pium opus se exercere putant, dum vel contra ius causas defendunt, vel nouas dilationes suis calumnijs obtinere student; horum planè animæ in pice viuent: qui habent aures audiendi audiant.

FINIS.

IMI AC REVEREN-
dinalis, ad Bartholomæum
Camerarium Epistola.

IHI verò, Camerari, vt ea non deessent, quæ deesse fateor, quibusque abundare falsò nos existimas, non ipsa tamen abs te ita rectè suscipitur, vti suscipi oportebat, causæ per nos disceptādæ ratio: qui enim disceptatores possimus fieri, aut arbitri, vel iudicium subeunte vno te, vel veluti nos allegente? aut tu igitur talis vir, quique annos plus quadraginta in iure contriueris, tamen id non uidisti, quod vidisse debueras, aut iudicij ea in re, ingeniique nostri profectò facere periculum uoluisti. Sed siue hoc fuerit, seu illud: miror eundem te, cuius sic præla nuper calebant igne purgatorio, vt vix adhuc refrixerint, non dubitasse lucubrationes de eo tuas vltro Paulo nuncupare, & Pontifici Summo, & homini nostræ ætatis eruditissimo, longéque elegantissimo, nunc haud absimili in re tam repentè, tam religiosum apud grammatistas nescio quos factum esse: præsertim quum lucubrationes vtrasque tuas stylo scriptas esse eodem sit verisimile. Quod si est; fateri te oportet vberiorem abs te Grāmaticos, ac Rhetores suæ importunitatis tulisse fructum, quàm Ecclesiæ principem suæ in te beneuolentiæ, ac liberalitatis, qui maiorem illorum, quàm sui rationem habueris. Verum tamen ne nos positum in hac rerum difficultate amicum

*neglexisse apud Quirites quiriteris tu...
quod nostris est alienum moribus: patr...
sæ, aut aduocatis vtere, quum voles, postquam ...
certè non potes; neque hoc te oportebit vereri, ne, si vel singulæ Grammaticorum omnium, qui hanc incolunt Vrbem, tribus, atque omnia pulpita litem tibi intentent, etiam si te quotidie ex iure manu consertum vocent, nos semel susceptum causæ patrocinium deseramus: præcidere tu tamen verbo vno, atque quantamcunque susceptam per istos actionem eludere, aut excludere potius, téq; ab ijs iudicio absoluere vel patrocinante nemine potes. Itaque nobis, si videbitur, authoribus sic Camerari facies: Quæres primùm ex istis, num scriptorum nostræ ætatis omnium libertatem ijs circunscriptam volunt terminis; ijsq; finibus, qui ante Socratis fuerunt tempora; quum videlicet rerum omnium, quæ vel ad hominum mores, vel quæ ad vitam, àtque virtutem, quæ denique ad Rempub. ipsam pertinebant cognitio, et scientia esset cum dicendi ratione coniuncta: an potius tantundem tibi in eo fatebuntur licere, quantum Socrati eidem licuit, postq; hunc Socraticis omnibus? postremum hoc si tibi concesserint, vt certé concessuri sunt, modò nec opinanteis opprimas, nec fortè fortuna ex Scholasticorum, vt fit, suorum rixis incitatiores factos: tum hoc subiunges: num Socratem meminerint ista dignitate, sapientia, grauitate hominem, ad hæc, rerum omnium scientia præstantissimum, disertos homines dissociasse à doctis, eamq; dissociationem ita à Socraticis deinceps omnibus receptam fuisse, & vsurpatam, vt Philosophi eloquentiam despicerent, Ora-*

I si quidquam istorum quispiam detem est in multis sequutus, non in hoc esse obiecerit; vt est genus hominum illud ingeniosum plane, & acre; ne hic quidem tibi deerit quò confugias: Non enim sponte sua Aristoteles eloquentiam ad philosophiam applicauit: sed quòd Isocratem videret ob eloquentiam celebrari discipulorum frequentia, offensus Isocratis splendore mutauit, qua erat ingenij fœlicitate, totam propè formam disciplinæ suæ, seq; in eloquentiæ eiusdem castra, vnde in Isocratis gloriam eiacularetur, coniecit: factumq; inde est, vt statim Philippus, iudicio admirabili vir, Aristotelem filio doctorem ascisceret, à quo eodem & agendi præcepta acciperet & eloquendi: Te verò, cui de uera, hoc est diuina philosophia scribenti, nec ullus proponitur Alexander, quem instituas, neq; aliquis hic (quod sciam) apparet Isocrates, qui pro cote tibi sit ad exacuendam eloquentiæ uim, dicito grammaticis, etiam, si placet, rhetoribus, facile pati Peripateticos excitari assidua sua exercitatione ad orationis elegantiam, contentum autem esse eundē te Socratis tacita quadam imitatione: Sed hunc tamen Camerari (quandoquidem cum populo negocium quotidie tibi ob remp. est) eatenus, si me audies, imitabere, ut ne usque ad cicutam. Isto igitur quem dicebamus cauillo (ita enim hic, si placet, appellemus) si contenti non erunt tui Rhetores, non deerunt alia deinceps tela his acutiora uel ex ipsorum deprompta armamentario, quæ per nos tibi affatim subministrentur: Poteram hoc loco Paulum asciscere philosophiæ istius, quam tractas principem, in subsidium cuius tibi essent præce-

pta pro lorica aduersum istorum im
tè nobis tractandæ philosophiæ eiusde:
luti ad lapidem lydium nostrum omne docendi genu
deberet, quæ norma ab istorum censura diuersa planè est, & aliena: Verùm parum apud illos valuisset, opinor, Tarsensis videlicet senis nescio cuius authoritas floribus eloquentiæ vix mediocriter aspersi; si ne illius quidem ipsius valere videtur, qui meritò ab ijs habeatur totius eloquentiæ parens; cuiusq; ex officina vt omnia sumpsisse existimentur, se de ipsius nomine Ciceronianos appellant: Neque enim hos latet, nisi fortè, qui sit Marcus Tullius Cicero, quem sibi usurpant Deum, eosdem latet, quantùm is Philosophi in vocabulorum habendo delectu, totoq; scribendi genere, quum de eo ipse tractaret, indulserit; idq; ipsum indulserit in præceptis prophanæ philosophiæ tradendis: quid hunc porrò pûtas facturum tunc fuisse, quùm fræna à Rhetoribus posita in talis philosophiæ gratiam laxaret, si de altera ibidem, hoc est si de sacris, si de Deo, si de ceremonijs, si de tota denique religione, vt alio dixit loco, dixisset? quam istorum superstitioni, atque supercilio securim iniecisset? vt vno omneis vulnere consauciasset? Sed longius nostra progressa est oratio, quàm par esset fortasse, certè plus aliquantò, quàm mihi initio proposuissem: eò uerò sua nos apud te importunitate impulerũt delicatuli isti vel sectæ Ciceronianæ assectatores, vel assectatorum simioli: quos ego Camerari, vt dicam leuissimè, attamen vt inter eos Latinè, planè ineptire arbitror: Atticè quoque (quoniam & ex ijs, neq; sanè infœliciter, quidam atticissant) dicerem enimuerò, si possem.